

ԱՐԱՐ ՇԱՄԻՆՈՎ

ԱՆԱԳՅՈՋԻ
ԲՐՈՒՆ ԲԸ

ՊԵՏՐՈՍ 1932 ՅԵՐԵՎԱՆ

29 JUN 2006

ՊԱՅԱՆԵԿԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ

19 NOV 2010

01.57

3-28

պ.

ԱՐԱՐ ԵԱՄԻԼՈՂ

ԱԼԱԳՅՈՋԻ ՔՐԴԵՐԸ

ԹԱՐԳՄ. Ս. ԲՈԶԱՐՅԱՆ

1627

ՊԱՅԱԿԱՆ

ՍԵՐԵԿԱՆ

13 JUL 2013

9668

Պատ. խմբագիր՝ Գ. Քա

Ֆեխմիկ. խմբագիր Տ. Խաչվանչյան

Շաղկիկ՝ Հ. Սաֆա

Մի մեծ ու անչափ բարձր սար ե, անտնայա-
նելի ու վիթխարի, միայն ջողովորներին ե՝
իրենց վոչխար ու տավարով՝ մատչելի նրա
լանջերը: Դա Ալա-գյոզն ե (կապույտ աչք),
վոր լայնորեն տարածվում ե Սարգսրարադի
ստորոտից ու իր մի կողով հենվում ե Միս-
խանի կիրճի շրթին:

Հսկա, ճանապարհազուրկ լեռը ընդգը-
կում ե Հայաստանի չորս խոշոր շրջանները՝
Արարանը, Մուլա-Գյոգչան, Թալինը և Աչ-
տարակը: Հեռու, շատ հեռու յերևում ե նա իր
լայնք ու յերկայնքով: Նրան շրջապատող ամ-
պերը նմանվում են ծովի, վոր վեհ ու հան-
գարտ գլորում ե իր ալիքները:

Յերկնակամարն ել նրա վերը անծայրա-
ծիր ե ու ազատ: Որ ու գիշեր հսկում ե Ալա-
գյոզը Յերեանի բերքառատ հովտին իր հստակ,
ձյունածածկ վեղարով և ցածում զրավում ա-
մառային դաշտային աշխատանքներից ու շո-
գից կիզվող գեղջուկի ուշադրությունը:

— Հասո, —ասում ե քրդերից մեկը մյուսին,
վոր դաշտային աշխատանքներին բառրակ են
վարձվել, —Հասո, —ու ձեռքը մեկնում ե դեպի
Ալադյոզի բարձունքները, —ա՛, թե են սա-
ռույցների մոտ ըլնեյինք, վոր անցած տարի
վոչխար եյինք արածացնում, ա՛յ թե հով կը-
լինեք հա՛:

Պետրառի Տպարան Սրբագրիկ Ոսկի Դասարչյան

Գառվեր 2863 Գլավիտ 7918 (բ) Հրատ. 2360 Տիրաժ 2060

Հանձնված ե արտադրության 5 սեպտեմբերի 1932 թ.

Յտորագրված ե ապագրելու 10 գեկտեմբեր 1932 թ.

— Հա՛հա՛, ես անխիղճ չեյիներն ու բեզբերը մեզ չխաբեյին, մեր արյունը չծծեյին, մենք հմի յեւ ընտեղ վոչխար կլինեյինք արածացնելիս: Ա՛հ, բա սհենց եւ բան, յես իմ գերդաստանով հինգ տարի չորանություն եմ արել Աղիգ բեգին ու Մեջիգ բեգին, վերջն եւ վզակոթիս տալով դուրս արին ու վոչ մի բան եւ հախ չտվին... Գնացի ամենամեծ բեգի ¹⁾ կուշտը, նա յեւ պլետի տակը քաշեց թե՛ դու կարա՞ս դանդատավոր ըլես իմ բեզբերոնց վրա:

— Ո՛րո՛ խուաբե՞ ²⁾... եղ դու արիր... եղ դու եյիր զորավոր չեյիս Ադեն ³⁾... վոր խոփդեյի աչքը դառնացրիր մեզ վրա: Եղ դու եյիր, վոր նրանց բեզ շինեցիր, մեզ՝ քյասիր չորան...

Լուռ են յերկուսն եւ, մտազբաղ... բայց ավելի յեն սեղմում իրենց խանչալների դաստակները...

Յերկիրը չնչասպառ եր լինում յերկնքի տաք գրկախառնությունից, արեւը հալ եր ընկել սեփական ճառագայթներից: Տոթը՝ վոնց վոր մարախուղ լինեւ ողում: Հոգնածությունն ե սահում նրանց դեմքերով:

Հասոն ու Բաղոն ավարտեցին ամառվա դաշտային աշխատանքները: Վաստակած փողը ձեռներին, ուրախ, նրանք վերադառնում եյին իրենց տները: Անցան դաշտավայրը,

¹⁾ Ցեղապետ:

²⁾ Աստված:

³⁾ Ամենազորավոր սուրբ:

մոտենում են Ալադյոզի ստորին լանջերին. անուշ գոլը վողջունեց նրանց: Արխալուղի գոշերը, բացելով լիաթոք շնչում եյին նրանք կենսաբար հովն ու նրա թւին յեկած հեռու ծաղիկների բուրմունքը:

Մոտենում եյին իրենց հարազատ Ծամիւրան գյուղին: Արեւ մայր եր մտել արդեն. նախրները տուն եյին դառնում ու ներինների գլխավորությամբ բաժանվում դեպի իրենց տները:

Մութն ընկնում ե: Արեւելյան գեիյուռը մեղմորեն խաղում ե վերեւում ու նրա սվարվյունը ձյունոտ դադաթներում ծնվող առվակների կարկաչի յե նմանում:

Գյուղի կողքի բացատում մի յերկու հարյուր մարդ ե յերևում: Հասոն ու Բաղոն տեսան: Վախեցան:

— Եղ բեզերն են քեֆ անում, վոր տեսել են մեզ, բեզափեշքեշ են ուղելու:

— Արի սպասենք, թող լալ մթնի, հետո կռնովը քաշվենք գնանք մեր տները:

Նստած եյին ու հեռզհետե սկսեցին հետաքրքրվել. մթության մեջ աննկատելի, նրբանք մոտեցան հալաքվածներին ու դիտում եյին, թե ի՞նչ ե կատարվում:

Մեծ պղինձներում տոժում եր քոչվորների չորան-դառուման: Ոջախի կրակը ճարճարում եր ու յերկնապամարում պեծին եյին տալիս աստղերը: Բեզերը նստոտած եյին կրակի առջև փռած խալիչաներին, թիկնած փափուկ

դռչակներին ու փետրաբարձերին: Նրանց կող-
քին կուլակները, իսկ թիկունքում չարվել ելին
նրանց նոքրարները՝ վոտից դլուխ գինված
թուր ու թվանքով, ատրճանակներով ու խան-
չայներով, փաթաթված լիքը Պիամփուշտա-
կալներով:

Բեգի խարույկի շուրջը նստած են նրա
մոտ ազգականները, բարձրից և արհամա-
րական նայում են քյասիր-քյուսուրին, վորոնք
կորացած մեջքով սպասում են իրենց տերերի
հրամանին:

Բեգերից մեկը յեղավ, նայեց շուրջը:

— Ամեն ինչ լավ եր. քանի յուլյո չեր ընկել
եղ կոմունիստը, ինքներս ելինք կառավա-
րում, մենձի պատիվ կար, եղ կոմունիստը
յեկավ—չեկավ ամեն ինչ տակն ու վրա եղավ...

Մեծ մերխաս Շամոե-Ասոն վրա բերեց տե-
ղից՝

— Նա չե՞ր ինձ գյուղխորհրդի նախագա-
հի տեղիցը վեր հանողը, թե՛ կուլակ ես: Են
տկլորներն ել ականջ են դնում ու յերես դարձ-
նում աշխրաթի սովորութուններից ու որենք-
ներից, ծերերի պատիվը չեն պահում: Հրեն
մեր չորանի լակոտը, մի փորհացի բան եր ա-
նում Մայիոյի կշտին, հիմի դիմում ա տվել ու
իր բանածի հախն ուզում ա առնի... Ելի նրա
մասն ա խառը, նա յա պղտորում: Ուսուրեղն
ել ա սոսում, վոր նա յա խարաբի տալի, եղ
կոմունիստը:

Ու նորից լռեցին: Ձեփյուռը աթարի

ծուխը տանում, վարը նստած գյուղացիների
յերեսովն և տալիս: Ու վոչ վոք չի խախտում
լռությունը:

Դիմելով ժողովրդին, խոսք և առնում մեծ
չեյիք:

— Դիտեք, թե ի՞նչու յեն ձեզ ժողովել
այստեղ մեր մեծ բեգերը՝ Ուսուրեղը, Ջա-
հանգիրն ու Աղիդը: Հավատարիմ աշխրաթ-
ներ, ձեզ կանչել են քեֆի ու կեր ու խումի...
Քեֆ քաչեք, ազնիվ ելեթներ, խոճդայի ծա-
ռաներ, քեֆ արեք...

Առատորեն բացվում են տկճորների ծո-
րակները, դեռ դառած հոսում և գինին:
Նոքրյաները թեյի բաժակներով չըջում են քեֆ
անողներին:

— Քու վողջությունը Մակուլե մըն,¹⁾—բա-
ցականչում և Շամոե Ասոն: Սա գլխավոր խրմ-
րապեան և, վոր բեգերի հրամանով ավերում ե
անհնազանդ քրդերին: Ժողովուրդը վախե-
նում և նրանից: Յերեկվա հարձակումից հե-
տո Շարքի ցեղի վրա, վոքը դեռ դաշնակների
ժամանակից չի հնազանդվում բեգերին, —Հա-
դած և կարմիր արխալուղ ու թանգազին բեշ-
մետ, գոտեպնդված արծաթազարդ թասմայով:

— Շարքի ցեղի գլխավորները համա-
ձայն են միանալու մեզ, բայց մնացած մերկ
ու չփրագները բոլորն ել դեմ են, —պսոմ և
Շամոե Ասոն:

1) Ի՞մ տեր, տղա:

— Իմ հաւատարիմ ժողովուրդ ու իմ նորյարներ, — խոսում ե Ուսուրեզը, — իմ հերն ու պապը, պապն ու ապուրապը կառավարել են ձեզ: Համաձայն ավանդության, մենք վրա յոթերորդ պորտն ենք, վոր կառավարում ենք ձեզ: Դուք յեղել եք հաւատարիմ, հնազանդ ու չեք խախտել մեր ամանդները, ձեզնից վոչ մեկը չի յեղել մեր դեմ և Ուսուրեզի սուրբ ու ջախն ու հացը ձեզ միշտ պահել են դժբախտությունից, հիւանդությունից և ձեր տաւարը ժանտախտից: Բայց հիմի նոր կառավարություն ա եկել, անիծված, անաստված կառավարություն, խուսափելի գեմ գնացսդ կառավարություն, նրանց ուզածն է, վոր բոլորն ել քյասիբ, չփլաղ ու տկուր բլնեն, իսկ հարուստ չմնա բոլորովին...: Բայց թե վո՞նց պիտի ապրեյինք: Ասենք հենց Խզոն ա ու չունի են իրեք սուրու վոչխարը, բա Քյալաչն ու նրա նման քյասիբ-քյուսուրը վոնց ա ապրուստի դուռն անում: Չե, ես կառավարությունը մեզ պես քոչվորի համար սազական չի իսկի: Առանց են ել, — չարունակում ե Ուսուրեզն իր ճառը, — խուսափելի կամոք, իմ վորդին ետոր ել կառավարում ա ձեզ, ինչպես և Ջահանգիր բեզը՝ իր ցեղը:

Ապրում եյինք մեզ համար ետա չորս տարի ա, ես կառավարության որով ոչով մեր հանդիստը չի խանգարել: Ու տես վոր, նոր հմի, վորտեղից վորտեղ լուս ա ընկնում մեր նլաղուցվա չորան Մստոյի վորդին: Նա դավաճա

նել ա իր հաւատին ու ցեղին, ոռու կնիկ ա առել, դառել անաստված կոմունիստ, կռտել բնիս ու միրուք, եկել խելքահան արել ես չաչ ու սարսաղներին, ես չվան ու հավանին ¹⁾ սրանք ել դավաճանել են աղգին, հաւատին ու դավլերին ²⁾ և դրա ճամբեն բռնել: Ու դեռ սրանց վորդկերանցն ել կոմսոմոլ ա գրում:

— Նա ես ա մի ամիս ա իմ դամարն ել ա մտել, համա յես դավաճանողը չեմ, — ասում ե Մեջիդ բեզի չորանը:

— Եզ անհաւատը, — չարունակում ե Ուսուրեզը, — իմացել եմ, հմի յել վորտն ու ձեռն ա ընկել, վոր մեզ դինաթափ անի: Ինչ ա ուզում մեզնից, ճայնազուրկ արեց, հմի յել զե՞նքն ա ուզում խլի... Ախր ես գենքեոռ մեր ցեղականն ա, մեր ապուրապի մեջքինն ա, հեոռ յել մեր պապերն են բանացրել ու մեզ ել հայրերի ձեռիցն ա հասել:

— Իմ հաւատարիմ խուլամներ ³⁾ ու աչիրաթներ, տեք սրտներիդ ուզածը, մենակ թե Մստոյին պետք ա վերացնել: Բեզն ունեւոր ա, ինչքան ուղեք վոչխար կտա, նա կոն ⁴⁾ ել կտա, մենակ թե Մստոյի հախիցը դա:

— Պետք ա վերացնել նրան, քրաւեան հաւատը և նրա աչիրաթի անարատությունը պահելու համար:

Խուլամներին ընծաներ բաժանեցին, կու-

¹⁾ Չորան — բաւարակ:

²⁾ Կ. անական ավանդություններ:

³⁾ Ծառաներ:

⁴⁾ Այժի բրդից գործած քոչվորի վրան:

լակի սյուներին եւ բաժին հասաւ: Բախչիչ տը-
վողը ցեղի բեգերն ու կուլակներն եյին: Չքա-
վորներէն, առաջինը վոր մերժեց ընծան,
բատրակ Ադեն եր, Չուքրի ցեղից: Բոլոր ու-
նեվորներն ու կուլակների հալատարիմները
հարձակվեցին նրա վրա չարութեամբ և սպառ-
նալիքներով: Անհողի, անհալատ, ուղում ես
մատնել մեզ, հա՞... .

Ադեն դուրս յեկաւ կուլակների շրջա-
պատից ու մոտենալով չքավորների խմբին,
կանգ առաւ նրանց մոտ: Սպառնալիքները չը-
վախեցրին Ադեյին, նա խորհուրդների համա-
գումարի անդամ եր շրջանային ու դավառային
մասշտաբով. նա լսել եր պատգամավորների,
կառավարութեան ու իշխանութեան ներկայա-
ցուցիչների ճառերը և գիտեր, վոր հեռու չե-
աին որը, յերբ դալու յե այդ ձրիակերների
վերջը: Բոլոր այդ խաչատառակութեանները
նա լուռ ու մունջ տանում եր, որեցոր սպասե-
լով այդ ժամին:

Ամբոխը խոսք նովեց ցեղապետներին, վոր
հալատարիմ կմնա իրենց ավանդներին ու
հնազանդ՝ բեգերին ու նրանց խոսքին:

Չքավորները, մի կողմ խմբված, դառնու-
րեն լուել եյին: Նրանց մոտեցաւ Փիր-Աբասը¹⁾:

— Յես յոթ տարի ավազանիների անդամ
եմ յեղել ու աստծուն չեմ ուրացել, իսկ դուք
վախարկների նման եդ անաստվածի խոսքովն
եք ընկել:

¹⁾ Հոգևորական աստիճան է.

— Ճարներս ի՞նչ, ասում ե չքավորներից
մեկը:

— Ձեզ են պլետավոր պրիստաւն ա պա-
կասում: Մի ձեռս բռնող չլինեք, յես ձեզ շանց
կտայի, թե վոնց եք ձեր բեգն ու ոռւտիւն²⁾
թողած, եդ Մատոյի յետեից դնում:

— Թող դրանք չկարծեն, մեջ ե մտնում
Մեջիդ բեգը, — թե շատ ա երկար բալչովնիկի
որը, հրես ելի մեր պլետի տակն են ընկնելու,
են վախտը մենք դրանց հախիցը կգանք... .

Գինովցած բեգերը անարգել ասում եյին
իրենց ցանկացածը: Այդ պրովակացիան ադ-
դում եր չքավորների վրա: Նրանք սարսավում
եյին այն մտքից, վոր, յեթե նորից նրանց
ձեռքն ընկնի իշխանութիւնը, նրանց պլետ-
ները խավարեցնելու յեն չքավորների կյանքը:
Մեջիդ բեգը վեր կացաւ որորվելով, տկճորը
կռնատակին ու թեյի բաժակը ձեռքին մոտե-
ցաւ չքավորներին հրամցնելու: Հնավանդ սո-
վորութեան համաձայն անկարելի յեր մերժել
բեգի պատիվը: Նա մոտեցաւ Ադեյին:

— Յես, ախպերս, յերբ հարյուրապետ
եյի դաշնականի որոք, պարուհիկի չինի յել
արժանացա, — ասում եր Մեջիդ բեգը որորվե-
լով, — ու դու եդ իշի գլխովդ մեկ դեռ խեթ ես
մտիկ տալիս ինձ. դու դեռ սպասիր... . Առ-
խմի, — ու բաժակը խոթում ե Ադեյի բերանը:

— Անջիդ-բեգ, յես չեմ խառն, դող ու-
նեմ:

²⁾ Օ երտնայր

լակի պոչերին ել բաժին հասավ: Բախշիչ տը-
վողը ցեղի բեղերն ու կուլակներն եյին: Չքա-
վորներին, առաջինը վոր, մերժեց ընծան,
բատրակ Ադեն եր, Չուքրի ցեղին: Բոլոր ու-
նեվորներն ու կուլակների հավատարիմները
հարձակվեցին նրա վրա չարությամբ և սպառ-
նալիքներով: Մահողի, անհավատ, ուղում ես
մատնել մեզ, հա՞...:

Ադեն դուրս յեկավ կուլակների շրջա-
պատին ու մոտենալով չքավորների խմբին,
կանգ առավ նրանց մոտ: Սպառնալիքները չը-
վախեցրին Ադեյին, նա խորհուրդների համա-
գումարի անդամ եր շրջանային ու դավառային
մատչտարով: Նա լսել եր պատգամավորների,
կառավարության ու իշխանության ներկայա-
ցուցիչների ճառերը և գիտեր, վոր հեռու չե
այն որը, յերբ դալու յե այդ ձրիակերների
վերջը: Բոլոր այդ խայտառակությունները
նա լուռ ու մունջ տանում եր, որեցոր սպասե-
լով այդ ժամին:

Ամբոխը խոսք տվեց ցեղապետներին, վոր
հավատարիմ կմնա իրենց ավանդներին ու
հնազանդ՝ բեգերին ու նրանց խոսքին:

Չքավորները, մի կողմ խմբված, դառնու-
րեն լուր եյին: Նրանց մոտեցավ Փիր-Աբասը¹⁾:

— Յես յոթ տարի ավազանիների անդամ
եմ յեղել ու աստծուն չեմ ուրացել, իսկ դուք
վոչխարների նման եդ անաստվածի խոսքովն
եք ընկել:

¹⁾ Հոգեորական աստիճան և.

— Ճարներս ի՞նչ, ասում ե չքավորներին
մեկը:

— Ձեդ են պլետավոր պրիստավն ա պա-
կասում: Մի ձեռս բռնող չլիներ, յես ձեդ շանց
կտայի, թե վոնց եք ձեր բեգն ու ուստին²⁾
թողած, եդ Մատոյի յետևից գնում:

— Թող դրանք չկարծեն, մեջ ե մտնում
Մեջիդ բեգը, — թե շատ ա երկար բալչովնիկի
որը, հրես ելի մեր պլետի տակն են ընկնելու,
են վախտը մենք դրանց հախիցը կդանք...

Գինովցած բեգերը անարգել ասում եյին
իրենց ցանկացածը: Այդ պրովակացիան ազ-
դում եր չքավորների վրա: Նրանք սարսափում
եյին այն մտքին, վոր, յեթե նորին նրանց
ձեռքն ընկնի իշխանությունը, նրանց պլետ-
ները խավարեցնելու յեն չքավորների կյանքը:
Մեջիդ բեգը վեր կացավ որորվելով, տկճորը
կռնատակին ու թեյի բաժակը ձեռքին մոտե-
ցավ չքավորներին հրամցնելու: Հնավանդ սո-
վորության համաձայն անկարելի յեր մերժել
բեգի պատիվը: Նա մոռեցավ Ադեյին:

— Յես, ախպերս, յերբ հարյուրապետ
եյի դաշնակների որոք, պարուզիկի չինի յեղ
արժանացա, — ասում եր Մեջիդ բեգը որորվե-
լով, — ու դու եդ իշի գլխովդ մեկ դեռ խեթ ես
մտիկ տալիս ինձ. դու դեռ սպասիր... Առ-
խմի, — ու բաժակը խոթում ե Ադեյի բերանը:

— Ահլիդ-բեդ, յես չեմ խմում, դող ու-
նեմ:

— Ախմախ, —ասում է թունալից ժպիտով Մեջլիս բեգը, — դողի ամենալավ դեղը դինին ա, — ու նորից մոտեցնում է բաժակը Ադեյին: Ադեն չիմեց: Չիմեցին և մյուս չքավորները, բացի կուլակների համատարիմ պոչերից:

Շեյխերը, կուլակներն ու ռուսիկներ հանդիմանում, անիծում են Ադեյին, բեգի խոսքը գետնովը տալու համար:

Խորովածը, հացն ու դինին մինչև լուսաբաց անպակաս են սուփրից:

Ուսուրեգի ու Ջահանգիր-բեգի մեջտեղը բազմել եր դաշնակը: Նա հրամանատարի դեր եր խաղում, փափսում եր այս ու այն բեգի ականջին, ու սրանք նոր միայն բանակցում էին գյուղացիների հետ: Սուփրեն մերջանալու մի րոպե: Շատերը հարբած, հայից ընկած խոմփացնում էին ոջախի մոտ: Մյուս շեյխերը, փիթերը, բեգերի ազգականներն ու կուլակները հպարտությամբ պատմում էին իրենց արկածների մասին, թե ինչպես էին թալան անում դաշնակների որոք:

Ջահանգիր բեգի հորյեղբայրները Ալի-Բարասի Ողլին ու Հասան-Ալա-Ռասսյովը պատմում էին Հասան ցեղի բեգերին, վոր իրենք Ջահանգիր-բեգի հետ միասին՝ ազգայնական կոտորածների ժամանակ մի գյուղում քչել են բոլոր տղամարդկանց ու կանանց մի չենքի մեջ ու կրակ տվել: Կուլակների մի այլ խումբ վիճում եր Ալադյազի ստորոտների մասին, վոր նրանց պես արոտ սաղ աշխարհումն

եւ չի գտնվի, և վոր նույնիսկ Ջալալի ցեղը, վոր ապրում է Տաճկաստանում, խնդրել է Կեմալ-փաշային թույլ տա իրենց տեղավորվելու Ալա-դյազ:

Տեղից յեղնում է դաշնակը, նախկին խմբապետը, վոր լավ տիրապետում է քրդերենին: Նա նախ կարգում է Մստոյի՝ բեգերի, կուլակների ու կրոնի դեմ՝ գրած հոդվածները, ապա սկսում է իր ճառը:

— Ձեզ քաջ հայտնի յե, վոր այս իշխանությունն ավերում է գյուղացուն, ուղում է բոլորին չքավոր դարձնի, չքավորին ել՝ բառրակ, մի խոսքով՝ վոր բոլորը չքավոր լինեն ու աշխատեն նրանց համար: Նա ձեր միջից Մստոյի պես չփրաղներին ջոկում է դարձնում ձեզ ղեկավար: Մի տեսնենք, թե ի՞նչ մարդադա... Դուք հո լավ գիտեք, վոր ինքն ու իր հերը միշտ ել բատրակություն են արել մալականների, հույների, հայերի ու քրդերի մոտ: Իրենց կյանքում յերկու փութ ալրից ու մի ելից ավել բան չեն ունեցել: Հրես նրա տերը, թող ասի, — դիմում է դաշնակը մի յերկարաբեղ քրդի, — հիմա յեկել է ձեզ մոտ, ձեր հիմարներն ել խում են դրան ու դեմ են դուրս գալիս բեգերին, իրենց տերերին ու հոգեվորականներին: Նա խաբում է Ջահանգիրին, ուղարկում նրանց քաղաք, վոր իրեն սովորածը նրանց ել սովորեցնեն: Դուք պետք է ձեր բեգերի հետ լինեք, վոր հաստատ լինի ձեր տունն

ու տեղը, իսկ եղալիսներին դուք պետք է քչեք ձեր շրջանից...

Նրա ճառը ընդհատվեց դամիւռների հաջոցով ու ձիերի դոփյուռնով և մեկը զիւ ձայն տվեց.

— Վո՞րտեղ ե ապրում գյուղխորհրդի նախագահը, պետք է տեղավորել միլիցիոններին:

Ամբոխը խուճապի մեջ փախչում է իրենց տները: Դաշնակը շներոց է լինում, ու հազիվ նրանցից ազատվելով, իրեն գցում է Մեջլիս-բեգի տունը: Տիրեց լուռթյուն: Հասոն ու Բաղոն չվարել եյին: Նրանք հովտում, հայկական գյուղերում տեսել եյին, վոր այդ տիրակալներից հետք անգամ չեր մնացել, իսկ այստեղ սրանք դեռ ևս զինված, ազատ ման են գալիս ու դեռ առաջվա պես ել ուժ են բռնացնում քրդերի վրա: Նրանք լուռ մտածում եյին իրենց տեսած ու լսածի մասին:

Աչնան գիշերը վոսկե փարչա յեր հագնում: Լեռներում սառել եր տապի շունչը: Գիշերվա հովն անցնում եր նրանց մարմինը: Յերկնակամարում սառած աստղերը արծաթյա աչքերը սեվեռել եյին յերկրին: Ծանր մտքերը պաշարում եյին Հասոյին ու Բաղոյին: Նրանք յերկուսն ել լուռ եյին: Հասոն հանկարծ վեր թռավ ու թափահարելով Բաղոյին, ինչպե՞ս քնած մարդու, ասաց.

— Գնանք տուն, նրանք եսա ցրվել են,

եղուց ել կգանք Ադեյի կուչտն ու կմտածենք մեր անելիքը:

— Հա Հասո, լավ ասիր, Ադեն լավ տղայա, համա մենակ ա, արի մենք ել, վոնց վոր հայի գեղեցում, միանանք նրան, մեր յաչեյկեն շինենք ու աշխատենք:

— Խեղդ գլխի՞դ ա, — ասում է Բաղոն, — յաչեյիումը մենակ կոմունիստներ են բլում, մենք վո՞նց կարանք: Բա դու չիմացար, վոր բատրակների ժողովում Ոհաննեսն ասեց, թե յաչեյկեն ենա, յերբ վոր մարդիկ միանում են աշխատելու:

— Ձե, եդ սխալ ա, — ասում է Հասոն...

Շները, քեֆից մնացած վոսկորի հոտն առնելով, մոտեցան ոջախին ու հանկարծ մթության մեջ հարձակվեցին Հասոյի ու Բաղոյի վրա:

Շները քչելով, նրանք քաշվեցին իրենց տները:

Ադեն չքնեց այդ գիշեր: Բեգերի, շեյսերի ու կուլակների խոսակցությունը ծանր մուրճով հարվածում եր նրա ուղեղը: Նա արխալուղի գրպանից թութուն հանեց փաթաթեց ու լուցկին վառեց: Այդ աղոտ լույսի տակ քրնած յերեխաներն ու կինը նրան դունատ թվացին: Ահադին սկավառակի նման վառ դեղին փայլ ունեցող լուսինը նայում եր պատուհանից: Ադեն մտածում եր առափոտյան վաղ գնալ ու ամեն բան պատմել միլիցիոներներին: Իր մտքերի հետ ընկած՝ Ադեն չնկատեց լուսնի

մայր մտնելը և ուշքի յեկա՞վ այն Դամանակ,
յերբ հենց իր գլխավերևը բարձր ու աղեկտուր
բառաչեց միակ կովը, վոր արդեն դուրս եր
գալիս նախիրին խառնվելու:

Արևը բարձր եր կանգնած, յերբ գլուղը
գարթնեց: Յերեկվա քեֆից հետո բոլորը քնով
եյին յեղել, մինչդեռ ահագին որվա անելիք
ունեյին՝ ջուերն ու որարաչիները հրաման
եյին տվել յերեսի ձմռան քոչի: Բոլոր կառու-
ներում իրար եյին անցել, շտապ քանդում եյին
իրենց կոները (մրանները), հավաքում եյին
կարպետ ու խալիչաներ, քանդում ու դարսում
եյին փայտե մասերը, չվանք, չիթն ու փար-
դաները, գույնըդույն գոհիները, վորով զար-
գարված են նրանց վրանները:

Հասոն ու Բաղոն չեյին շտապում— ասենք
մի առանձին անելիք ել չունեյին: Զմռան քո-
չին շտապում եյին շատ վոչխար ունեցու-
ները...

Մյուս որը Բաղոն նստած եր իր չեմքին,
յերբ նրա մոտով անցավ Ադեն:

— Բարի որ, Բաղո, յե՞րբ ես յեկել:

— Յերեկ եմ յեկել— պատասխանում Ե
Բաղոն:

— Հ՞ր, վոնց անցկացրիք ամառը դղումը,
հո չես հիվանդացել:

— Հիվանդանալը չհիվանդացա, համա
անտեր շոգը ճենճերս հանեց,— ասում Ե Բաղոն:

— Մատույին չե՞ս տեսել, յե՞րբ ու գալու:

— Չեմ տեսել, համ ել վո՞նց եյինք տես-
նելու, մենք հանդումն եյինք բանում, քա-
ղաք չենք դնացել:

— Հ՞ր, թաղա ի՞նչ խաբար ունեք:

— Սարար շատ կա, լավ կլինի մի բոլորս
հավաքվենք ու մենք կպատմենք, թե վոնց են
ենտեղ չքավորն ու բատրակը միասին աշխա-
տում:

— Մատոն ամառը յայլաղն եր գնացել,—
ասում Ե Ադեն,— ժողով եր արել, ասել, սովո-
րացրել, թե վոնց պետք ա կաղմակերպել, հա-
մա,— բեզերը մեջ ընկան, բանը խաբար արին:

— Երեկվանը են ի՞նչ ժողով եր են տա-
վումը,— հարցրեց Բաղոն:

— Յես հենց ուզում եյի տեսնել Մատույին
ու ասել, վոր բեզերը չեյսերն ու կուլակները,
դաշնակների ոգնությամբ, ուզում են նրան
ռադ անեն ըստեղից,— ասում Ե Ադեն, նայե-
լով չորս կողմը:

— Վոնց թե ռադ անեն:

— Հենց ընենց, ուզում են հավաքեն իրենց
քարերը¹⁾ ու դանդառ տան նրա վրա: Բեզերից
չատերն ել դաշնակների հետ միասին, առաջար-
կում են սպանել նրան, վոր պրծնեն նրա ձե-
ռիցը. ասում եյին զանգատը չի ոգնի:

Բաղոն դարձանքով մոտեցավ Ադեյին:

— Բա, ի՞նչ տսին մերոնք:

— Ո՞վ մերոնք— հարցրեց Ադեն:

¹⁾ Ազգ ու ազգականներին

— Տո դե չքավորները... նրանք բոլորն ել Մատոյի կուռն են պահում, նրանք լավ գիտեն, վոր Մատոյի գալով իրանք մի քիչ ազատ չունչ առան: Հրեն հա, հայի գեղերումը չքավորը բոլորովին ազատված ա հարկից, իսկ մեղ մոտ... Մեր չքավորը քոչհարկ ա տվել, գյուղատնտեսական հարկ ա տվել, դրա վրա յեկ ավել-բեզահարկ ա տվել: Ախր չորս տարի ա մեղ մոտ բալլչեվիկի իշխանություն ա, խորհրդային իշխանություն ա...

— Ի՞նչ անենք, բալլչեիկի իշխանությունը մեղ մոտ չի, ուրիշների մոտ ա, -ասում ե Ադեն: Են աստոծը, դուդ եմ ասում:

— Ձահանգիր բեգն ել եդ իրա աչերաթն ա կառավարում, Ալիխան բեգը՝ իրանը: Նրանք ո՞ւմ կուռը կպահեն, իհարկե իրանց հարուստների, իսկ մեղանից ոխտը կաշի յեն քաշում: Այ թե ինչի յեմ ասում, վոր հլա մեղ մոտ բալլչեիկի իշխանություն չկա...

Առավոտվա ողը բուրում եր չոր, աչնունային բուրմունքով, քամին սկսում եր չարժել կանաչ խոտը, վոր բուսել եր գյուղնովը մեկ՝ ամառվա քոչի ժամանակ: Բաղվող արևը մի պահ ծածկվեց գանգուր ամպի յետեր, ապա առատորեն ճառագայթեց լեռնալանջերին, գյուղի, Ադենյի և Բաղոյի վրա:

Բաղոն հառաչեց, ու քիչ հեռանալով, նստեց մի քարի: Ադեն ել նստեց նրա կողքին:

— Դու գիտե՞ս, Ադե, վոր հայի գեղերումը, ուր վոր բանում եյինք ես ամառ, տերտերնե-

րին ու կուլակներին ձայնաղուրկ են արել, քանց իսկի ժողովի յեկ չեն կանչում:

Բզդիրեցի Սաչատուր ադեն մի՞տդ ա, նրան վոչինչ չտվին, կալվածքն ել խլեցին, իսկ մեր բեգերը ըստեղ հալա իշխում են մեզ վրա:

— Հայի գեղերում, -ասում ե Բաղոն, - համարյա ամեն որ գալիս եր բաղրակների մեծը, հավաքում եր մեզ, ժողովը անում ու սովորացնում մեզ, թե փոնց պետք ա կուլել հարուստների ու տերտերների դեմ...

— Բա մերո՞նք են, -ասում ե Ադեն, -յերբ վոր Մատոն պատմում, սովորեցնում ա նրանց, անիծածները գնում մեկ-մեկ խաբար են անում բեգերին Մատոյի ասածները: Բա հմի տես ա՞. բեգերին հարկ չենք տալ, իշխանությունն ել մեղ ազատել ա՝ փոնց վոր չքավորի, հայ չքավորներին ել հո վաղուց ա խորհրդային իշխանությունը ազատել հարկից:

— Կարա՞ս չտալ, Ուսուր բեգը յա Ալիխան բեգը կղրկի իրա Շամոյե-Հատոյին ու կկողոստի:

— Յես կարծում եմ վոր, -ասով Բաղոն վեր կենալով, -փոնց ել վոր ըլի, պետք ա իմաց տալ Մատոյին, յա թե չե միլիցի նաչալնիկին, թե չե կողանեն տղին:

— Սպանելը չեն սպանիլ, համա... Ախր իրանք ել են վախրմ: Ինքն Ուսուր բեգը առավ՝ սպանել չի կարելի, մին ել տեսար եդ բանի համար մեզ ել գնդակահարեցին: Չե վոր Ու-

անէր բեգր դաշնակների պարլամենտի անդամ
ա ելել, որենքները իմանալիս կլինի: Դեռ ցա-
րի վախոտովն էլ, սամիսը մեկ, նամեսնիկի
կուշտն եր գնում ու վորպես անդրկովկասի
քրդերի ցեղապետ, ոռճիկ եր ստանում:

— Բա ի՞նչ վճռեցին երեկ գիշեր, — հարց-
նում է Բաղոն:

— Նրանք խալխի դամարն եյին մտել, վոր
գանգատ դրել տան:

— Մենք պետք ա չքավորական ժողով
գումարենք ու բատրակներին ել կանչենք,
վոնց վոր հայկական գեղերումն եյին անում ու
հասկացնենք նրանց, թե բեգերն ու դաշնակ-
ներն ինչ են ուղում բերել Մատոյի գլխին ու
յես հավատացած եմ, վոր չքավորն ու բատ-
րակը մեղ հետ կլինեն և վոչ թե բեգի ու կուլա-
կի հետ

— Պետք ա գումարել, ասում է Աղեն ու
նրանք բաժանվում են:

Գյուղացիք պատրաստ եյին քոչի: Չմռան
իրերը հավաքել, բարձել եյին յեզների վրա,
վորոնց քչել բերել եյին յերեխաները գյուղի
բոլոր ծայրերից: Ժամը ութին ամեն բան
պատրաստ եր ու գույնգգույն քարվանի յեր-
կար ու աղմկալի ժապավենը ծավալվեց կանա-
չած ճամբով:

Ջահանգիր աղան քրդերի ղեկավարն եր:
Նա բնավ չեր գգում խորհրդային իշխանու-
թյան գոյությունը, նա վարվում եր ցեղի հետ
այնպես, ինչպես վարվել եր նրա պապն ու

ապուպապը, նա գգում եր իրեն ինչպե՞տ դաշ-
նակների որոք: Ջահանգիր աղան իր ձիուն
հեծած, կանդնել եր սարի վրա ու հրամանա-
տարի պես անց եր կացնում իր մոտով քար-
վանը: Յերբ տեսավ ամեն ինչ կարգին ե,
խթանեց իր մոխրագույն նիւթը ու յորդա
քշած, անցավ դեպի քարվանի գլուխը:

Մի չորան, մի մեծ վոչխար եր ուսումն
առել, վորը ճանասարհին կոտրել եր յետևի մի
վոտը: Խեղճը հոգնել եր, հայից ընկել, քրո-
տինքի մեջ կորել: Նա հագիմ եր քայլում:
Վոչխարը, վոր շարունակ առաջին վոտքերով
թփրտում եր, մեկ ել դարկեց ու դետին ըն-
կավ: Այդ նկատեց Ջահանգիր աղան, քչեց
դեպի չորանն ու ասպանդակների վրա կանգ-
նելով, պլետի տալն առավ նրան...

— Տո իչի գլուխ, վաչխարն ո՞ւր ես դետ-
նովր տայիս: Տո դու գրա մի վոտն եյա չար-
ժես, — շարունակում եր նա հարվածելով, — տո
չուն — չան վորդի, յես հմի քեղ ցույց կտամ
վոչխար վեր դցելու...

Բատրակը կծկվելով Ջահանգիր աղայի
ուժեղ հարվածներից, գոռում եր.

— Աղա ջան, քու դուրն եմ, քու նոքարն
եմ, դե բիրդան ելավ... ինքը դուրս պրծավ
ձեռիցս, բեգարել եմ ախր... հրեն վո՞րտեղից
ա հա, չարակած բերում եյի...

Այս խոսքերը Ջահանգիր բեգին անթույ-
լատրելի թվացին մի բուտրակի բերնում, վորը
խոսում եր իր ցեղապետի հետ, այլևի կա-

տաղացրին նրան: Նա ձին քշեց ըստրակի վրա, գետին գլորեց նրան ու չարունակեց մտրակի:

Խեղճ ըստրակը տեսնելով, վոր փրկություն չկա, վերկացավ փախավ սահվեց կանանց թիկունքում: Ջահանգիր աղան հավատարիմ եր հնավուրց ավանդներին ու սովորություններին, նա չհետապնդեց նրան, վորովհետև քրդերի աղաթով յեթե մեկը պաշտպանվի կնոջ յետևը՝ չեն խփի: Մեծ տուր ու ղմփոցի, սպանության ու կռվի ժամանակ յեթե քուրդ կինը մեջ ընկնի ու սոկելով իր գլխակապը գետին նետի, ասելով՝ եյ չանցնեք ես դիժը, ինքը Մահմեդն է արգելի, ել մի կռվեք ու կոտորեք, յերկու կողմն ել կհրնաղանդվեն այդ բանին:

Բատրակի միակ պաշտպանությունը կանայք եյին և նա բնկավ նրանց կողմը:

— Քու բաղդն եր, վոր փախար եդ կողմո, թե չե յես քեզ ցույց կտայի թե վոնց ես իմ հորեղբոր վոչխարը գետնովը տալի, տո խողի բայա, տո եչի կաթ կերած, չարունակում եր Ջահանգիր բեգը իր հայհոյանքը:

Քոչվորը շարժվում եր խիստ կարդապահությամբ՝ առջևից յեղներ ու ձիեր հեծած գնում եյին հարուստների կախայք: Բատրակներն ու չքավորների ղնտանիքներն եյ մոտորով, մեջքին կապած ծծկեր մանուկներին, վորն ել յերեսա չունեք, բարձած եր զանազան իրերով ու բեռի տակ տնքալով, հաղիվ եր քայլում:

Մրանց յետևից դալիս եյին բարձած յեղները, յեղների յետևից ձիերն ու կովերը, ամենավերջը այժն ու վոչխարը: Տղամարդիկ-կուլակները, շեյխերը, փրիերն ու մոլլաները՝ ձիով շարժվում եյին քարվանի կողքերից, իրենց ընտանիքներին մոտիկ: Արևոտ շող ուր եր: Ջահանգիր բեգի կինը, տասներեք տարեկան Ջադենա խանումը քշում եր իր ձին թանգադին ամանեղենի, խաս ու աթլաս անկողնի, վոսկու և արծաթեղենի բեռի կողքից: Քրտինքի մեջ կորած ու մանդիխի¹⁾ ճյուղքով նա ծուլորեն քշում եր ճանճերն ու մոծակները: Նա հրամանատարի պես գոռում եր իր ջարիներին²⁾ վրա, հիշելով իր ամուսնու աղղականի վայր ընկած վոչխարի մասին:

— Ի՞նչու այդ սրիկային մի տնգամից չստակեցրիր, դրանք բոլորն ել գալլ են դառել ու անտառի ճամբեն են պահում: Իրանց վոր պլետի տակ չպահես, մեղ կլախին:

Քարվանի ճամբան բռնել եր բաղմաղան ձայների մի դժժոց, բայց բոլորից ավելի լսվում եր վոչխարների, դառների ու այծերի մայունը, տալարի բառաչն ու ձայնը, յերեսա ներքին աղջիկների ձայները, վորոնք յերգում եյին իրենց քոչվորի յերգերը: Բոլորն ուրախ եյին, գվարթ:

Խեղճ, ծեծված բատրակը գնում եր կռացած իր վշտի ծանրությունից: Մտրակի հար-

1) Բուրավետ, կարմրատեղե մի բույս և

2) Քուրդ իշխանականների սպանակ:

վածներն ամենի ու ամենի եյին կապտում ու նա հաղիվ եր իրեն զսպում:

Այդ ձեծի տեսարանին վկա յեղավ Հասոն, վորը բատրակություն եր արել հայերի մոտ, յեղել եր Բատրակիումի ժողովներին, զիտեր խորհրդային որենքները բատրակների մասին: Նա ջերմորեն բողոքում եր ու կոչ անում բատրակներին, չքավորներին ու միջակներին վերջ դնել այդ կամայականությանը:

— Ձեզնից շատի կաշին ա սրտունի բեզի պլետից, դուք պիտի խմանաք, վոր հմի ել եդ չկա: Հմի նրանք պտի վախեն մեղանից, իշխանությունը մերն ա, իսկ մենք հայվաններս անլեզու անասունի նման ուտում ենք դրանց քոթակը, մեր վիզն առնում դրանց հարկերը:

— Ո՞վ ա դրան ընտրել: Ի՞նչի մենք գյուղ-խորհուրդներ չունենք: Հերիք չի՞ ինչքան մեր արյունը խմեցին:

Այս խոսարերին ձայնակցեցին բեռնավորված կանայք: Սրանց հետ միասին Հասոյի ձայնին միացան տղամարդիկ և բողոքի ու տրտունջի ազադակը ծայր տվեց այդ ծեծի առթիվ: Դժգոհների թիվն ավելանում եր, սկսեցին հիշել, վոր ամառը քոչին նա յերկաթյա շշերով ել եր ծեծել:

— Իսկ իմ գլխին ել երկու մահակ ա ջարդել, թե ինչ ա իր դադի կշտի աղբրիցը ջուր եմ առել...

Ել հերիք ա, դրանց դատաստանը մենք կանենք:

Այս խմբին մոտեցավ կուլակ Մայե-Շամո-Ուլլին, սպառնալով, վոր բեզը կվերադառնա ու դրանց բուրդը կզղի:

Ամբոխը շրջապատեց Մայե-Շամո-Ուլլուն: Մի բարձրահասակ չորան կանչեց. «Տո, պոկի դրան ձիուց, դրանք են մեր բանը խարար անողները», ու բռնելով նրա գոտուց, դեռնովը տվեց: Ամբոխը վտանակոյն արեց կուլակին:

Մայեի գոտոյին՝ վրա հասավ Ջահանգիր բեզը՝ հրացանը ձեռին ու դոռաց.

— Յրվեք, թե չե կրակում եմ:

Ամբոխը թողնելով ջարդված Մայեյին, դեռ ու դեն փախավ:

— Ո՞վ եր սկսողը, - դոռաց Ջահանգիր բեզը ատամները կծրտացնելով ու հրացանը սլատրատու, դիմելով ամբոխին:

— Ետ մենք ենք արել, - միարեքան պատասխանեց ամբոխը: Մինչ այդ կանայք չեյին խառնվում դործին, բայց յերբ տեսան Ջահանգիր բեզին, բեռների միջից դուրս քաշեցին վրանների ցիցերը ու հարձակվեցին Ջահանգիր բեզի վրա: Ալմաստ անունով մի հաղթանդամ կին, վոր բատրակությունից նոր եր վերադարձել մալականների մոտից ու խորհրդային իշխանության չորհիվ հող ստացել, մի փայտ ձեռքին հարձակվեց Ջահանգիր բեզի վրա ու հարվածեց նրա ձիուն: Ձին ծառս յեղավ ու իրեն մի կողմ շարտեց: Տեսնելով Ալմաստի քաջությունը, մյուս կա-

նայք ու տղամարդիկ ել միացան նրան և հար-
ձակվեցին Ջահանգիր բեգին վրա:

Տեսնելով այդ դուռթյունը, նա հազիվ
աղատվում է, մտրակելով իր ձին հասնում է
Փիր-Աբասին, վոր ցարիզմի ժամանակ յոթ
տարի տանուտեր եր յեղել: Փիր-Աբասը ուրիշ
չեյիների ու կուլակներին հետ զալիս է համո-
զելու ամբոխին: Շեյխերը դուրանն են մեջ բե-
րում, ապացուցելու, վոր մեծավորի դեմ չի
կարելի գնալ, վոր այդ շատ մեղք է:

Հասոն կանգնելով մի մեծ քարի վրա,
սկսում է ճառել.

— Ընկերներ, — մենք եսոր ևեթ մարդ պի-
տի ուղարկենք Յերեան, Մատոյի մոտ, թող
գնա հայտնի ուր հարկն է, գան զինաթափ ա-
նեն բոլոր բեգերին ու կուլակներին ու դյուղ-
խորհուրդ կազմակերպենք, ու վոչ թե բեգե-
րի իշխանությունը... Դուք բոլորդ ել լինում
եք հայ ու թուրք դյուղերում, ամեն տեղ ել
հիմի վոչ թե տանուտերներն են, այլ ընտրովի
գեղխորհուրդ, իսկ մեղնում բեգերը դեռ խեղ-
դում են մեզ:

Ապա նրա տեղը գրավում է Ալմաստը.

— Մենք սրանց ել պիտի ուտեցնենք Ջա-
հանգիրի նման: Սրանք դրա պոչերն են,
սրանք միշտ ել քոմակ են կանգնում բեգերին:
Մեր սև որը դրանց ել ա ոգուտ:

Շատերը խոսեցին, պահանջեցին վոնդել
Ջահանգիր բեգին:

Մեկը, վոր նոր եր հասել քոչվորների

քարվանին, հայտնեց թե Մատոն արդեն գյու-
ղումն է, նրա հետ է չրջործկումի նախադահ
Ղոնադչյանը ու ելի մի քանի հոգի, նրանք
ուղում են դյուղխորհուրդ ընտրել, բայց վո-
րովհետև ժողովուրդը ձմռան քոչի յե գնում,
նրանք գնացին նստակյաժ քրդերի մոտ: Մի
չարաթիղ հետո յել մեզ մոտ կգան: Ալիխան
բեգին հանել են սրայտոնից, բայց չեյիները,
փիրերն ու ավագանիները դեմել են ժողովու-
րին, մոռ նորից Ալեքսանին պահանջեն, վոր
յանի մենք դեռ դյուղխորհուրդ չենք ուղում:

— Բա վերջն ինչ ա լինելու, — հարցրեց
Աբասը:

— Ետ Մատոյի գործն ա, վոր դրան ուղ
չանենք, մեր բանր փիս ա րլելու:

Շեյխերն ու կուլակները Փիր-Աբասի գոլ-
խավորությամբ վերադարձան քարվանի մոտ
ու պատմում եյին դյուղից նոր յսած լուրերը:

Մյուսներն ուրախացել եյին իմացած նո-
րություններից: Աղիդ բեգը նույնպես լսել եր
դյուղի նորությունները, բայց յավ չեր հասկա-
ցել և նա ուղում եր իմանալ ամեն ինչ մանրա-
մասնորեն, սակայն նրան չեր հաջողվում տես-
նելու նորեկին ու խոսել:

Բոլորը մտտենում եյին Բողություն լե-
ռան, վոր նման եր չաքարի գլխի: Նրա գտ-
գաթը յերևինք եր սյանում, տարածելով իր
անչարժ թևերը, վորոնք, թվում եր թե կպել
եր յեկնախամարի մուգ-կապույտին:

Այս լեռան տակ քոչվորը կանգ առավ գի-

չերեբու։ Արդեն վառվել էյին խարույկները
ու նրանց վրա դրված զաղանների մեջ զառու-
մա եր պատրաստվում։

Ծանր բեռից ազատված ձիերն ու յեղներն
այդտեղ իսկ արածում էյին։ Կանայք շտա-
պով քանդում էյին բոխչաները և քոչմեքը
փռում գետինն։ Թեթև ընթրիքից ու աղբյուրի
պող ջրից հետո, նրանք մեկնվեցին քնելու բաց
յերկնքի տակ, վորպեսզի լուսինը յերե-
վալուն պես չարունակեն իրենց ճամբան։

Այդպես գնում էյին նրանք յերկու որ։
Յերրորդ որը կանգ առան մի քարանձավի մոտ։
Այստեղ, մոտավորապես հինգ վերստ տարա-
ծությամբ, աղեղնաձև ձգվել էյին քոչվոր-
ները, վոր կարգի պցեն իրենց ձմռան քոչի
տեղը։ Հենց հասել եր բեզի կոռի Ժամանակը։
Աղիգ բեզը պատվիրեց ծառաներին կանչել
Ժողովրդին իր տավարի ձմռան տեղերը հար-
թելու։

Նույն կարգադրությունն արեց և Չահան-
գիր բեզն իր ցեղին։ Չքավորն ու միջակը, վոր
դեռ վոչինչ չէյին հասցրել անել իրենց ու տա-
վարի համար, թողնելով իրենց վողջ ընտա-
նիքը՝ կանանց ու յերեխաներին բացթողալ, բահ
ու քլունդով դնացին բեզի կոռին։ Նրանք,
վորոնք չէյին գնում կոռի, հավաքված Հա-
սոյի չուրջը, թութուն էյին քաշում ու մոտ-
ծում իրենց անելիքների մասին։ Աղիգ բեզը,
մտրակը ձեռին անցավ Հասոյի մոտով և ըս-
պառնական նայեց նրա չուրջը բոլորված չքա-

վորներին ու միջակներին։ Նստածներից և վոչ
մեկը չկատարեց աղաթի պահանջը՝ վոտքի
յեղնել բեզի առջև։

— Բան չկա, վեր թափվեք ըստեղ, —ասաց
Աղիգ բեզը, ես ա յես ձեզ ենպես հնազանդեց-
նեմ, վոնց վոր ձեր հերերն ու պապերն են ելել։
Դուք հենց դիտեք շա՞տ ա քաջելու ձեր ազա-
տությունը։ Քիչ ա մնացել, ես ա անդլիչանն
ու դաշնակը ձեր կաշին մաշկելու յեն ու ձեզ
հետ նստող կոնցոմոլին ել հետը։

Վոչվոր չպատասխանեց։ Նա անցավ։

Այն տափը, ուր կանգ ե առնում քոչը,
գարնանը բոլորովին ամայանում ե, տավարը
սարն ե գնում ու այդ տեղում շատ հյուլթալի
խոտ ե բուսնում, ու դրա համար ե, վոր ամ-
բողջ ձմեռը տավարը այստեղ ե արածում։

Գյուղից ստացած նորություններից հե-
տո, բոլոր կուլակները, չեյսերն ու ծերերը
Ժողովվում էին Աղիգ բեզի մոտ ու խորհր-
դակցում։ Մի կոմյերիտական մոտեցավ կոռ
անողներին իր ծխախոտը կպցնելու։

— Արի բանիք, ի՞նչ էս թրև գալիս, հո
մենակ մենք չենք բեզի նոքյարները, —ասաց մի
աշխատող ծերունի։

— Յես իմ թշնամու համար յերբեք չեմ
բանի, —ասաց կոմյերիտականը։

— Նա մեզ ի՞նչ թշնամի, —տարակուսան-
քով հարցրեց առաջին խոսակիցը։

— Յես բեզ կասեմ թե ինչ թշնամի ա ու դու
յել մեկեղներին պատմի ու գլխի դցի, վոր

կույսն մեր եղ թշնամիների դեմ: Յեթե միանանք, ձեռ-ձեռի տանք, մենք դրանց հախիղը կզանք, մեզ քոմակ են կոմունիստներն ու խորհրդային իշխանությունը: Դրանից հետո նոր մենք մեր գլխի տերը կլինենք ու ոչ ով մեր քեֆին չի դիպչիլ:

— Յես ելի գլխի չնկա, թե մեր թշնամին ո՞վ ա—հարողրեց ծերունին:

— Մեր թշնամիքը—մեր բեգերը, մեր աղայարները, մեր մոլլեքը, շեյխերն ու կուլալներն են: Հին աղաթով նրանք չարունակում են մեզ շահագործել ու բանեցնել: Հրեն ամպերը մոտ են, անձրև ա դալու, երեխանցը թրչելու ա, դեռ քու դադեն չբաշած, եկել ես բեգերինն ես սարքում: Եսպես ապրել ել չի լինի: Մեր աղաթը ասում ա՝ պեսք ա հնազանդվել ամեն մի բեգի, աղայի, շեյխի ու հարուստ մարդու վոչ թե նրա խելքի ու բարության համար, այլ նրանց բեգության ու հարստության համար.—դրանից ա առաջանում անարդարությունն ու չքավորի ցավ ու դարդը: Մեկի կոնը տրաքում ա բարիքից—հարուստ ա, մեկելը մի սայամաթ չապիկ—փոխան չունի: Պետք ե փոխենք մեր աղաթները, չյսենք շեյխերին, վոր միշտ քարոզում են թե՝ «Հպատակվեք ձեր մեծ բեգեոնն», բեգեոն ել թե՝ «Չհամարձակվեք շեյխերի սրբության դեմ բան ասեք»: Դե բան եք ասել թե չե՝ բեգը ճիպոտի տակ ա քաչում: Ետենցով իրար պահում—պահպանում են ու խալխը բանացնում

իրանց համար: Եդ բեգերի, շեյխերի ու մոլլեքի հնարած որենքներն ու աղաթները պիտի փոխել ու ենպես որենք սահմանել, վոր մենք ել կարենանք ապրել ու պաշտպանվել բեգի ու կրոնավորի խեր ու չառից: Ի՞նչի մի հատ ել ա բեգ, շեյխ, յա մոլլա չկա, վոր աղքատ ըլի,—չունքի վոր նրանք ինձ ու քեզ բանաց ելով են ապրում: Շատ ժողովրդներ են մեզ պես սկսել իրանց կյանքը, տեղից տեղ քոչել, վոչխար ու տավարով ապրուստ արել. բայց նրանք վախտին են գլխի ընկել, խելք արել, նստակյաց կյանք են ունեւել, հող վարել, հաց ցանել, քաղաքներ շինել: Իսկ մենք առաջվա պես բեգերի խոսքով ենք ժաժ գալիս ու բռնում նրանց համար: Եդ մեկ ա թե՝ մի հեր յերկու վորդի ունենա ու մեկը ծնվի որորոց մտնի, չորեքթաթ անի, հետո յեկ վոտ առնի, մեծանա, դառնա կարգին տղամարդ, իսկ են մեկելը հենց ընենց ել որորոցումը մնա: Այ, մենք եդ մեկել վորդու նման ենք: Ինչ ծնվել ենք, ե՛, քանի հարյուր տարի ա, իսկի չի յեկ հայրի, հեչ չենք մեծացել, ու միշտ որորոցի մեջ ենք մնացել: Համա վախտն ա,—վոր մենք ել վոտ առնենք, մեծանանք ուրիշ ժողովրդների նման ու նրանց նման ապրենք: Մեր որենքով քուրդը կոնի մեջ պետք ա ապրի ու են կոնն ել պետք ա ըսենց խփի ու վոչ թե ուրիշ կերպ, թե չե՝ նրա սաղ գերդաստանը կկործանվի ոջախի ուրիշ տեսակ սարքելուց: Եդ բոլորը սուտ ա: Ադ ինչից ա, վոր իրանք բե-

գերն ու չեյիները իրանց ուղածի պես են խտում
իրանց կոնները ու նրանց բան ելա չի պատա-
հում, իսկ մեզ համար մեղք ա համարվում...
Ասում են ամեն ցեղ ջոկված պիտի ըլի ու թե
մեկը մեկեւրի խաթրին կպավ, սաղ ցեղով ու տե-
ղով պտի դուրս գան վրէժ լուծելու, արյուն պի-
տի թափեն ու եղպես անվերջ: Ախր եղ խռովու-
թյունը, կռիվն ու արինահեղությունները, ձեռ-
նրտու յեն բեզերին ու աղալարներին, նրանք
են եղ անհամությունների պատճառը: Ժողո-
վուրդը թշնամություն ե անում իրար, նրանք
մեկ-մեկու կոտորում են, իսկ բեզերը փեշ-
քաչներ ա վոր ստանում են: Իսկ եղ սպանու-
թյան պատճառը ելի Աղիդ բեզը չե՞ր: Ողոր-
մածիկ Դրբոն յարալու ելած, յերբ դեռ չունչը
վրեն եր, պատմում եր, վոր Ղազանցիք նրան
սպանելու միտք չունեյին, Աղիդ բեզի արածն
եր, վոր նրանք հարձակվեցին իրա վրա ու
յարալու արին: Հիմի յեւ փեշքաչներ ա, -վոր
ստանում ա բեզը յերկու կողմիցն ել, վոր
արդար դուրս բերի, ու փեշքաչը ստանում ա
արդարիցն ել, մեղավորիցն ել: Ինչքան ան-
բախտության պատճառ են դառնում դրանք:
Մեր որենքով, ամենածանր աշխատանք անողը
կինն ա: Դրանից ա, վոր մեր կնանիքը չուտ են
ծերանում ու մեռնում: Այ, քու ախպերը պա-
ռավել ա ու մինչև հիմա չի պսակվել, ինչ ա,
թե չքավոր ա, զաւիմի փող չունի, իսկ բե-
զերը: Հրեն Աղիդ բեզը յերեք կին ունի ու ել յեղ
նորից փողի գոռով Նաղոյի տասներկու տարե-

կան աղջկան ա առել: Ջահանգիր բեզի հորեղ-
բայր Ղամբշուեցի Ալի-Բարասիլ ողլին 56
տարեկան ա ու Թահարի 14 տարեկան աղջկան
առել ա իրան կնիկ՝ զաւիմ տալով: Իսկ չքա-
վորը եղ աղաթի պատճառով անպսակ ա մը-
նում ու անպսակ մեռնում: Ո՞ւմ հնարածն ա
եղ որենքը: Ո՞վ ասավ, վոր հարուստը մի
քանի կին պիտի ունենա, իսկ մենք քյասիւ-
ներս՝ չե: Եղ տեսակ որենք ու աղաթները
բեզերն ու չեյիները իրանց համար են հնարել,
հնարել են վոր մեզ գրկեն:

— Մատոն հո ամեն ժողովին զաւիմի դեմ ա
խոսում, -ընդհատեց կոմյերիտին ծերունին,-
ու մենք բոլորս ել ձեռք բարձրացրինք, մենք
ուղում ենք վաչնչանա զաւիմը, ժողովուրդն
աղատվի եղ լուծից: Ամառը, Ալադյողի քըր-
դերի համազումարին ել մենք մեր կանանցով
ու յերեխեով պահանջեցինք վերացնել զա-
ւիմը:

— Բա բեզերը ի՞նչ եյին ասում, -հացրեց
կոմյերիտը ծերունուն:

— Ինչ եյին ասում: Ասում եյին չի կա-
րելի, անհնարին ա, մեղք ա, ասում եյին, վոր
Մատոն զավաճանում ա մեր հավատին ու
կրոնին, ռսի կնիկ ա առել, բեզը վեր արել:
Ես քանի որն ել, -ավելացրեց ծերունին, -բե-
զերը հավաքվել եյին ու խոսում եյին, թե
վոնց սպանեն Մատոյին, վոր նրանց հանել ա
խորհրդային աշխատանքից ու դուրս ա հա-
նում ժողովներից:

Յերիւսան եւ լռեցին: Կոմյերիտը մի քիչ մտածեց, հետո գրողանից մի թուղթ հանելով կարդաց, վոր զալիմը որենքով վերացված եւ վոր հարսնացու առնողները տուգանվում են 500 ուրբու սահմանում: Բացի դրանից, սնահաւհաս աղջիկներին ու աղաներին իրավունք չի տրվում ամուսնացնելու, մինչեւ աղջկա 16 տարեկան, իսկ տղայի՝ տասնութ տարեկան լինելը: Մեծերն եւ, վոր ամուսանում են, տարիքի մեջ տասից ալեւ չպետք եւ լինի տարբերությունը, լինի դա, աղամարդ թե կինարմատ: Նույնպէս վերացվում եւ բաղմակնությունը: Վոչ վոր իրավունք չունի մեկից ալեւի կին ունենալու:

— Այ, թե հա՞... ուրախ բացականչեց ծերունին ու իր թին ցած գցեց: Նրանց մոտեցան մյուս կոռ անող քրդերը: Ծերունին խնդրեց կոմյերիտին նորից կարդալ դեկրետը: Նա կարդաց ու մանրամասն բացատրեց: Բոլորն ուրախ ելին եւ ուրախությունից ծիծառում եւին: Մեկը կանչեց. «Յաչամիչքե՜) Մատոն»: Նրանց ծիծաղն ու աղմուկը հասավ Մեջիդ-բեգի ականջը, նա յելավ ու մոտեցավ ամբոխին: Կոմյերիտը շարունակում եր իր քնդհատված խոսակցությունը:

— Իսկ յերկրորդ մեր թշնամին, այ ես տարերն են, —ասաց մատնանշելով Ալա-դյողը: Հ'ը, հա՛, ի՞նչ ես եղպես մտիկ տալիս ինձ: Ալա

դյողը մեր մերն ա, մեզ ապրուստ տվողն ա, դրա հետ միասին՝ նա մեր ամենամեծ թշնամին ա: Անխելք մոր նման նա յերես ա տալիս իր երեխին, աշխատանքի չի սովորեցնում, հետո յեւ չարանում ա ու վեան օտնում — ծեծում: Ալադյողն եւ եղպես յերես ա տվել քրդին, սովորեցրել ա նրան ծուլություն, ու քորդը եւ ժամանակ ա մտածում հողագործության մասին, յերբ վոր ձյուն ա գալիս ու մոչխար կոտորվում ա: Յեթե քրդերն եւ հայերի պես հողագործ լինեյին, ուղեյին — չուղեյին կաշխատելին ու ալեւի հանդիստ կապրեյին: Տավարը կեր ուղեր, —սոտ կցանեյին: Մի տեղ քենա յենը դնում, հետո թողնում, քոչում: Ձմեռն առանց ջրի տանջվում ենք: Դուք եւ, ձեր երեխեքն եւ քոչվորության պատճառով անդրադեա եք մնում: Վոր մի տեղ նստեք, ուսումնարան կունենանք ու դիր կսովորեք:

Յերիւսան յերիտասարդ չորան՝ դպրոցի տնունը լսելուն պես, ուրախացած իրար նայեցին:

— Հը, Ջիմաթ, դրուստ չե՞մ ասում, վոր մեր առաջին թշնամին բեզն, աղալարը, չեյին ու մոլլան ա, յերկրորդը՝ մեր քոչվոր կյանքը: Ախր, կարելի յա եղ բոլորի հախիցը դալ, յեթե վոր լավ մտածենք ու միասին գործի կըսենք:

— Դրուստ ա, դրուստ, —միաբերան ասացին չքավորները, նայելով կոմյերիտի նիհար դեմքին:

Մաջիդ-բեգը տեսնելով կոմյերիտին, մոտեցավ նրան ու խիստ հայացքով չափելով նրան վոտից գլուխ, գոռաց.

— Դու ի՞նչ ես սրանց եսքան վախտ բանից դցում: Եյ քու վոտը չտեսնեմ մեր որայում, թե չե վիզդ կհոլորեմ:

Կոմյերիտը չկորցնելով իրեն, պատասխանեց.

— Քու սրեն վաղուց ա, վոր չկա: Հրեն այ քու որեն, քեզ շուտով բնտեղ ենք քչելու, տվելացրեց նա, մատնանշելով քարանձավը:

Մաջիդ բեգը ոճի պես ձգվեց ու առնելով մտրակը, հարձակվեց կոմյերիտի վրա: Այս տեսնելով, աշխատող չքավորները ձեն տվին.

— Եդ չանես բեգ, թե վոր ջիվանին դիպել ես, մենք բոլորովս պաշտպանելու յենք դրան, փիտ բան դուրս կդա:

Մաջիդ-բեգը գլուղացիների այդ խոսքերից կանդ առավ, սեղմեց խանչալի դաստակն ու չարությամբ նայելով աշխատողներին, մոմոաց՝ «Համբերեք դեռ, վախտը կդա, յես ձեզ՝ շուն-չանվորդկերանց շանց կտամ»:

Կոմյերիտը հանգիստ տուն գնաց: Որն իրիկնանում եր: Արևի դեղին տապը փռվել եր դռերի վրա: Յերկնքում յերևում էյին մի կետում սառած արծիւների ուրվադճեր, վորոնք հայացքները դետին մխած, վորս էյին վորոնում: Ղոերում ժամանակ առ ժամանակ լրսվում եր մի վայրենի, հյուժված, վշտոտ ու

թախժոտ ճիչ՝ տնքում ե լեռնային արծիւր:

Կոմյերիտի հետ զրուցող ծերունին շարունակ մաաղբաղ աշխատելով, քիչ եր մնում վնասեր իր վոտքը: Բեգերի ու նրանց ազգականների վրանները շինված-պատրաստ էյին, պատրաստ եր նույնպես նրանց տավարի ձմռան կանգնելատեղին, բարձր ցանկապատած: Մեկնեցին իրենց վրանները նաև կուլակներն ու շէյխերը: Հորիզոնի վրա յերևաց մի սև ամպ, վորին քամին քշում եր քոչվորների վրա, ու արևը մթնելուց առաջ հորդեց ուժեղ անձրև: Կոռ անող չքավորների յերեխաներն ու իրերոր նաև անող չքավորների յերեխաներն ու յերեւոր եյին ցրտից, դողում ու ատամ-ատամ մի տալիս: Մութն ընկավ ու անձրևն էլ դողալեց: Կուլակների, բեգերի ու շէյխերի յերեխաները չոր ու ցամաք, դուրս յեկան իրենց վրաններից ու կրակի շուրջը նստած՝ ձմռան քոչն էյին յերգում, ուրախւնում ու պարում: Չքավորների թրջված յերեխաները կարպետներով փաթաթված պառկած, լսում էյին ու յերանի տալիս նրանց...

Կոմյերիտին լսած չքավորները հիչեցին նրա խոսքերը և գոգոհությունը, անեծքն ու հայհոյանքը բեգերի հասցեյին լսվում եր մինչև լույս: Թրջված յերեխաները ցրտից լալում ու դողալով լուսադեմին միայն կարողացան աչք խփել բաց յերկնքի տակ: Քնեցին և նրանց ծնողները: Բեգերը, շէյխերը, աղալար-

ներն ու կուլակները յաղուց եյին քուն մտել
ու խռմիացնում տաք վերմակներն տակ:

Բացվող արևը լուսավորեց արոտախոտե-
րի կանաչ թավիշը: Դեղնաչյա ու դեղնադան-
գուր դեղեցկուհին՝ դռերը մեկնվել եր ժպտա-
ղեմքին: Ղռերը մոայլ ու դաժան են ձմռան
դիչերվա պես: Ղռերը ուղմադաշտի պես լիքն
են մարդկանց ու կենդանիների վտակորոնե-
րով: Այստեղ դռերում դաշնակների որոք թափն-
վում եյին թուրքերն ու քրդերը, նրանց թը-
վում կային մեկուսի հեղափոխականներ, վոր
չհնազանդվելով դաշնակի մաուդերին, կապ-
վել եյին մոսսային:

Ձմռան քոչից վոչ հեռու Մրդատ-կախ
լինն եր: Նա գոյացել եր անձրևներից և հոսում
եր քարի նեղ ճեղքներից ու բավարարում քոչ-
վորի կարիքը:

Լույսը բացվեց, արևը բարձրացավ: Տա-
վարը ուրախ բառաչել սկսեց, ձիերն ել՝ խըր-
խընջալ՝ յերկարատե հանդիստ ու լիառատ կեր
ունենալով: Կանայք ուրախ-ուրախ զրադված
եյին իրենց սեփական գործերով, վոր յերեկ
կոռի պատճառով չեյին հասցրել անել: Կու-
լակները հանդիսավոր զբոսնում եյին՝ դա-
դար տալով թամքերում թմրած անդամներին:
Չքավորները քարերը տեղահան անե ու, աւղ
եյին հարթում իրենց վրանների համար, իսկ
յերեսաններն իրենց մատղաշ զառնելով ու չնե-
րով նոր արտաներն եյին գնում:

Չահանգիր բեզը տեսնելով, վոր Ուսուր-

բեզն ել ե յեկել ձմռան քոչի, իսկույն պտտ-
վիրեց ծառաներին ձի թամքել: Նա ուղում եր
վորքան կարելի յե չուտ տեսնել Ուսուր բե-
զին ու պատմել նրան այս որերին իր գլխին
յեկածը...

Ուսուր բեզի ցեղն ավելի լավ տեղ եր
գրավել, քան Չահանգիր բեզինը: Փոքր ձորա-
կում տեղավորվել եր «Կախ» լիճը, նրա աջ
ափին փովել եյին դույնգդույն յուրթերը:
Բյրի գլխին սևին եր տալիս միակ մեծ սև
յուրթը, վորի կողքին ձգված եր Ուսուր-բեզի
սպիտակ վրանը: Չախ թևի լանջերում արած-
ում եր նրա փոչխարն ու տավարը:

Չահանգիր բեզն արագացրեց ձիու քայլն
ու սկսեց իջնել նեղ, վոյորապտույտի դանդա-
գապատ ¹⁾ արահետով դեպի լիճը: Ու հան-
կարձ կանգ առավ: Բոլորովին մոտ, քարերի
հետևից նրա ախանջին հասավ մի ծիծաղի
հնչյուն: Քրդուհիներն եյին ծիծաղում: Չա-
հանգիր բեզը իսկույն ցած թռավ ձիուց ու
վաղեց դեպի ձայնը:

Մի քանի պտույտից հետո, նեղ արահետը
վերջացավ, բերեց նրան լճի նեղ ծայրին,
վորը մեջտեղից բաժանված եր անձրևներից
զոյացած բավականին խոր առվով: Այս տ-
ոռն միացնում եր լիճը բյրի/տակի ջրամբա-
րի հետ: Քրդուհիները ջուրն այստեղից եյին
վերցնում, վորովհետև ջուրը մնալով ժայռի
տակի փոսի մեջ, ավելի սառն ու պարզ եր

¹⁾ Ղանդազ դռերում բռնող խառ:

լինում, քան ամերիկն, ուր պղտորում եր ջրվող տավարը:

Զրամբարի մոտ, մեջքով դեպի ճամբան, կանգնած եր Մայանեն, կապույտ անթարի հագած: Կլոր գլխարկի՝ կոփի տակից, նրա վեր պարզած սիրունիկ գլխից կապույտ անթարին եր իջնում: 14 բարակ ու յերկար սև հոսեր, վորոնք ցնցվում էին, յերբ Մայանեն ծիծաղում ու չարաճճիորեն թափահարում եր գլուխը: Նրա դիմաց, ձեռները մեջքին կանթած, կանգնած եր մի յերիտասարդ քուրդ: Դեղիցիկ ժպտալով բացել եր իր սպիտակ, խոշոր ատամները և ակնապիչ նայում եր Մայանեին: Քուրդը աղքատ հագուստով եր, կարկատած արխալուղով, մաշված գլխի չալմա՝ յով ու բոբիկ վստին հագած տրեխներով: Նկատելով Զահանգիր բեգին, նա ինչ վոր բան ասաց Մայանեին ու կռնալով սկսեց ջուր լցնել կուժը: Մայանեն յետ նայեց ու հանդիպեց Զահանգիր բեգի հայացքին: Նա նախ կարմրեց, ապա գունատվեց ու ժպտալ կորավ նրա վարդագույն դեմքից:

Զահանգիր բեգին թվաց, թե նրա սիրտը ցնցվելով կանգ առավ: Նրա Մայանեն այս սրիկա քնճոտու հե՞տ: Չարությունը սեղմում եր նրա կոկորդը: Ատամները կրճտեցնելով, նա մոտեցավ քրդին և խլելով նրա ձեռքի կուժը, կոտրեց այն նրա գլխին: Ապա բռնելով նրա ուսերից, շրջեց ու հրեց նրան այնպիսի թափով, վոր նա ընկավ յերեսի վրա:

— Չէ՞ս ճանաչում տեղդ, — դուռաց խզված ձայնով Զահանգիր բեգը: — Դե ուղ յեղիր, քանի չեմ սպանել քեզ շան պես:

Քուրդը վեր կացավ, սրբելով իր յերեսն ու դարձավ Զահանգիր բեգին:

— Շունը դու յես ու քու հերը, — դուռաց նա զայրացած և ապա մի պահ մտածելով, արագ վազեց, քարից քար թռչելով:

— Մայանե, — կանչեց Զահանգիր բեգը, ու նրա ձայնը բեկվում ու ընդհատվում եր, — Մայանե, — դու մոռացել ես, վոր դու իմ հարսնացուն ես: Դու ինչպես ես կարողանում խոսք ու ծիծաղ անել եդ վորոքմելի չորանի հետ, քանի վոր մի յերկու չարաթից հետո յես դալիմ եմ զրկելու քու հորը:

Ի՞նչպես կարող ես ուղարկել, հիմի դալիմը վերացած ա, — զարմացած հարցրեց Մայանեն: Չե վոր խորհրդային որենքը քեզ կձերբակալի:

Բան չկա չեն ձերբակալի, դալիմը ենպես թաքուն կտամ, վոր ոչով չի իմանալ:

— Զահանգիր բեգ, ասաց Մայանեն, — եդ տղան մեր չվանն ¹⁾ ա, նա ջուր եր վերցնում եստեղից:

— Բա վոր մերոնցից մեկն ու մեկը տեսե՞լ եր:

Բամբասանքը կնկներ բոլորի բերանը, յես ստիպված կլինեյի մեր հարսանիքը խափանել:

¹⁾ Հոսադ.

ու մեր ցեղերը պետք է թշնամանային իրար հետ:

— Մեղա քեզ խուաղե, նա հո հասարակ չլիան չի՞ վոր: Նա յեւ լամ ոջախից ա, նրա հետն եւ մեր Հասանի սաղ սեղի Մերսւսն ա յեղեւ: Փոքրուց մենք միասին ենք մեծացել: Իմ հերը վերցրեց նրան իրա իգիթության համար: Դաչաղները վոր վրա ամլին մեր ապրանքին, նա ինքը մենակ յետ քչեց բոյորին: Բայց վոր ուզում ես, յերդում եմ Փիր-Ասրասի սջադով, վոր եւ նրա յերեսին մտիկ չեմ տալ:

Մայանեյի խոսքերը մեղմացրին Ջահանգիր բեգի չարությունը ու նա մեղմությամբ ասաց.

— Դե, լամ Մայանե, ես անգամ բաշխում եմ քեզ: Յես համատում եմ, վոր ես առաջին անգամն եր ու վերջինը կլինի, իսկ եդ սրիկային իմ ծառաները ռադ կանեն այստեղից: Եդ աղքատ չիլաղը կրակի հետ ա խաղ անում: Դե, սրբիւր աչքերդ մի լար, յես ուզում եմ, վոր յերեսդ փայլի արեգակի տես:

Ու նրանք հաշտվեցին: Մի կես ժամից հետո, Մայանեն կուժն ուսին, բարձրանում եր սարն ի վեր, իսկ Ջահանգիր բեգը վերադարձավ այն տեղը՝ ուր նա թողել եր իր ձին: Բայց ձին վուչ մի տեղ չկար: Ջահանգիր բեգը գլխի քլնալ, վոր իր կողմից վերափորված քուրդը փախցրել եր իր սիրած ձին, բայց ինքն ստիպված եր լռել ու մարդ չուղարկել փախստականի յետեից: Նա ստիպված վտարով յեկավ

Ուսուր-բեգի վրանը: Գրդերը իսկույն իմացան յեղելությունը, չքավորներն ուրախացած էյին ու դովում էյին իղիթի արարը:

Այա-գյոզի ստորին լանջերին, Դըզլ-Սոր կարմիր բլուրներով շրջապատված՝ Կուչ ե յեկել Սեյթանի Դչաղ գյուղը: Փոփոխական քամին փչում եր մերթ Սարդարաբադի դաշտից, մերթ լեռներից: Այստեղ այնպես չեր նեղում շողը, ինչպես դաշտում: Ամբողջ գյուղը դուրս եր դալիս վրաններից և քարերին նստոտած՝ դրույց էյին անում վոչխար ու տավարի մասին:

Բրոն վորբացավ: Հայրը թողել եր նրան 20 վոչխարից, մի յեղից ու ձիուց բաղկացած մի փոքր տնտեսություն: Նրա մայրը՝ Բասեն հաճախ ասում եր. «Իրոյի հերը մեռնելիս կտակ արավ, վոր իրա քրտինքով շահած վաչխարը դալիմ տամ ու վորդուս պսակեմ»: Յեւ նա մեծ հողատարությամբ խնամում եր մաւերը և նրանք դեռ գյուղ-չհասած, սլառալ Բասեն վազում եր նրանց սաուգելու:

Բասեն վաղուց հարսնացու յեր փնտրում իր վորդու համար, բայց չեր կարողանում գտնել, շատ դալիմ էյին սլահանջում, իսկ նա հնարավորություն չուներ վճառելու: Բրոն մանկուց Մայանեյի հետ եր մեծացել ու նրանք սիրում էյին միմյանց: Բայց նա սիրտ չեր անում հայտնելու մորն իր ցանկությունը:

Մի որ մթնով, աշխատանքից տուն վերա-
դառնալիս, Բրոն հանդիպեց Մայանեյին, վոր
տխուր ու մտահոգ՝ նույնպես տուն եր գնում։
Բրոն նրան տեսնելուն պես ժպտաց, վորջու-
նեց, ու սեղմելով իր կրծքին՝ համբուրեց նրա
թուշը, հարցնելով, թե ինչո՞ւ յե թախծոտ նրա
դեմքը, իսկ աչքերը լաց ու վշտով նայում
աշխարհին։

Մայանեն պատմեց, թե ինչպես Ջահան-
դիր բեգը ուզում ե իրեն կին առնի։

— Յես ազնիվ քոչվորի վորդի յեմ, —ասաց
Բրոն ու յես չեմ փոխի իմ վորոշումը, — դու
իմն ես։ Մենք միասին ենք մեծացել, մեր
մանկությունը անց ենք կացրել Ալադյոզի քո-
չերում։ Լեռ-ժայռերի անուշահոտ չվաքում
դու խոսք ես ամբել ինձ ու հիմի խոսքդ չե՞ս
սլահում։ Վոնց վոր տեսնում եմ, հորս մեռնե-
լուց ու մեր աղքատանալուց հետո...

— Չե, չե, Բրո, յես քեզ եմ սիրում ու
քոնն եմ։ — Մայանեն հեկեկաց ու ընկավ Բրոյի
գիրկը, — Համա ցավն են ա, վոր եդ ուրուր Ջա-
հանդիր բեգը աչք ա դրել վրես, — հերս ել չե
չի ասում, ինչ ա հարուստ մարդ ա ու շատ դա-
լիմ ա տալիս։

Բրոն մտածմունքի մեջ ընկավ։ Նա լավ
գիտեր, թե ինչքան դժվար ե ցեղապետի հեա
րանվելը, բայց խնդրեց մորը դալիմը վճառել։

Բասեն, ինչպես պահանջում եր որենքը,
կանչեց Մայանեյի հորեղբորն ու ծածուկ
վճարեց նրան դալիմը։ Այդ այնքան ել հեշտ

չեր անելը, քանի վոր որենքով դալիմն արգել-
ված եր արդեն։

Հարսնախոսից ու դալիմը վճարելուց հե-
տո փեսացուն պետք ե նվերներ բաժանի հարս-
նացուի կարեւոր աղգահաններին ու հաղթի
նրանց նույնպես և սրախոսությամբ։ Բասեն՝
նրա մայրը՝ ծալապատիկ նստած տեղից դի-
մեց յուր վորդուն ու ասաց.

— Դե բայա ջան, եդուց դու կնիկ ես առնելու։
Յես ինչքան կարացի, արեցի ու կատարեցի
հորդ կտակը։ Հմի՛ քու գլխի տերը դու յես,
պետք ե լավ հասկանաս քու տնտեսությունը,
ու վոր գլխավորն ա, վոչխարը կարենաս լավ
պահել, չունքի նրանով են ապրել ու հմի յել
ապրում են մերոնք։ Մոռացկոտ ու թեթևասլիկ
չլինես, հպարտ չլինես։ Թե գնացիր մի տեղ ու
միաչքանի տեսար, դու յել միաչքանի դար-
ձիր, վոր հարմարվես են ցեղի խալխին։

— Լավ, այ մեր, — պատասխանեց Բրոն։

— Իսկ հմի դոնադների դարդը քաշենք։
Բոյորին ղրկեցի՞նք թոփային¹⁾։ (Քրդական
որենքն ե, վոր ամեն մի հարսանիք հրավիր-
վածին նվեր են ուղարկում «թոփայի»՝ մի աղ-
լուխ, մի կտոր սապոն և այլն։ Մասնակցել
ուղողն ընդունում ե, չուզողը՝ վոչ)։

— Հա, նանի, ղրկել եմ։

— Բա թոփային հերիք արա՞վ։

— Հա, նանի, ախր հորյեղբայրդ ինձ

¹⁾ Նվերներ

Մի որ մթնով, աշխատանքից տուն վերադառնալիս, Բրոն հանդիպեց Մայանեյին, վոր տխուր ու մտահոգ՝ նույնպես տուն եր գնում։ Բրոն նրան տեսնելուն պես ժպտաց, վողջուհեց, ու սեղմելով իր կրծքին՝ համբուրեց նրա թուշը, հարցնելով, թե ինչո՞ւ յե թախծոտ նրա դեմքը, իսկ աչքերը լաց ու վշտով նայում աշխարհին։

Մայանեն պատմեց, թե ինչպես Ջահանգիր բեգը ուզում է իրեն կին առնի։

— Յես ազնիվ քոչվորի վորդի յեմ, —ասաց Բրոն ու յես չեմ փոխի իմ վորոշումը, — դու իմն ես։ Մենք միասին ենք մեծացել, մեր մանկությունը անց ենք կացրել Սլադկոզի քոչերում։ Լեռ-ժայռերի անուշահոտ չվաքում դու խոսք ես տվել ինձ ու հիմի խոսքդ չե՞ս պահում։ Վոնց վոր տեսնում եմ, հորս մեռնելուց ու մեր աղքատանալուց հետո...

— Ձե, չե, Բրո, յես քեզ եմ սիրում ու քոնն եմ։ — Մայանեն հեկեկաց ու ընկավ Բրոյի գիրկը, — Համա ցավն են ա, վոր եդ ուրուր Ջահանգիր բեգը աչք ա դրել վրես, — հերս ել չե չի ասում, ինչ ա հարուստ մարդ ա ու շատ դալիմ ա տալիս։

Բրոն մտածմունքի մեջ ընկավ։ Նա լավ գիտեր, թե ինչքան դժվար է ցեղապետի հետ թռնվելը, բայց խնդրեց մորը դալիմը վճառել։

Բասեն, ինչպես պահանջում եր որենքը, կանչեց Մայանեյի հորեղբորն ու ծածուկ վճարեց նրան դալիմը։ Այդ այնքան ել հեշտ

չեր անելը, քանի վոր որենքով դալիմն արգելված եր արդեն։

Հորսնախոսից ու դալիմը վճարելուց հետո փեսացուն պետք է նվերներ բաժանի հորսնացուի կարևոր աղգականներին ու հաղթի նրանց նույնպես և սրախոսությամբ։ Բասեն՝ նրա մայրը՝ ծալապատիկ նստած տեղից դիմեց յուր վորդուն ու ասաց.

— Դե բալա ջան, եդուց դու կնիկ ես առնելու։ Յես ինչքան կարացի, արեցի ու կատարեցի հորդ կապիլ։ Հմի քու դլխի տերը դու յես, պետք է լավ հասկանաս քու տնտեսությունը, ու վոր դլխավորն ա, վոչխարը կարենաս լավ պահել, չունքի նրանով են ապրել ու հմի յել ապրում են մերոնք։ Մոռացկոտ ու թեթևասլիկ չլինես, հպարտ չլինես։ Թե գնացիր մի տեղ ու միաչքանի տեսար, դու յել միաչքանի դարձիր, վոր հարմարվես են ցեղի խալխին։

— Լավ, այ մեր, — պատասխանեց Բրոն։

— Իսկ հմի դոնադների դարդը քաշենք։ Բոյորին դրկեցի՞նք թոփային¹⁾։ (Քրդական որենքն է, վոր ամեն մի հարսանիք հրավիրվածին նվեր են ուղարկում «թոփայի»՝ մի աղլուխ, մի կտոր սապոն և այլն։ Մասնակցել ուղողն ընդունում է, չուղողը՝ վոչ)։

— Հա, նանի, դրկել եմ։

— Բա թոփային հերիք արա՞վ։

— Հա, նանի, ախր հորյեղբայրդ ինձ

1) Նվերներ

ոխտը դառը բախչեց: Նա գիտեր, վոր մեր մեջքը գոռիլ էի:

Հետեյալ որը Բրոյենց զշաղը դժվար եր ճանաչել, շատ մարդ եր ավելացել ու անվերջ զլում եր զուռնա-դհուր: Շատ գոնաղներ էյին յեկել, Հասոն ու Ադեն ել էյին հրավիրված հարսանիքի: Քրդերը, տոնական գուլնգդուլն արխալուղներով ու ոյմաններով, զարդարված չալմաներով, վրանից-վրան էյին անցնում, զրուցելով տոնական զվարճալիքների, իրենց զարծերի ու զանազան նորություններէ մասին: Յերևում էյին նաև թուխ, լուռ ժպտացող կանայք՝ պճնված տոնական ծանր զղեստներով: Լեռնային գեղեցիկուհիների գլուխները զարդարված էյին բարձր կոփիներով¹⁾՝ նախաժամ գուլնգդուլն ուլունքներով: Վրանների մոտ, ուրախ ճիչ ու աղաղակով խաղում ու զվարճանում էյին բոբիկ յերեսաները:

Մեծ պատրաստությունները գլուղի մյուտ կողմն էյին, ուր իրենց ձիերով հավաքվել էյին ցիրիթ անողները, ամեն մեկն իր ձիու առավելություններով եր պարծենում ու հաւատացնում, վոր ինքը առաջինը կլինի: Շատերն ել իրենց ձիերի վկայականներն էյին ցույց տալի,՝ վավերացված մի յարք անձանց կողմից, ապացուցելով, վոր ձին զտարյուն կղլան է²⁾: Անհամբեր կենդանիները սանձված

¹⁾ Գլխի ծածկույթ:

²⁾ Արարակուն տեսակն է, վոր շատ դիմացկուն ու արագավազ է:

կանգնել էյին՝ գեղեցիկ աղեղնով վիզերնին ու արշավին սպասելով, ամբակներով հողը վորեկով:

Վերջապես արշավը հայտարարեցին: Տարածությունը տասը վերստ եր վորոշված և, մինչդեռ ձիավորները ջիրիթ անելով մոտենում էյին տեղին, զուռնան սկսեց «Քեյդե-Սուրյան»:

Այսպես զվարճանում եր ժողովուրդը: Բրոյին նստացրել էյին, ինչպես քուրդերն են ասում, թախտի (դահի) վրա, ջահեղները չրջապատել էյին նրան, յերգում ու ուրախանում էյին, դուլին ամիլում: Քրդական սովորությամբ, նրա գլուխը բաժանել էյին մի քանի մասի ու ամենը ընկեր մոտենում եր դալլաքին, մճարում, վոր շուտ սափրի իր գնած մասը: Գլուխ սափրելուց հավաքված փողը ժողովվում եր մի տեղ, վոր իրար մեջ բաժանվի հարսանիքից հետո:

Մայանեն նստած եր կոնում իր ընկերուհիների չրջանում: Նրանք զարդարում էյին հարսնացույին ու լաց լինում. այսպես եր պահանջում սովորությունը:

Աման, յես յադ եմ, աման անբախտ եմ,
Նստած ես բլրին արգունք եմ թափում,
Ոչով չգիտե, թե ումոնցից եմ,
Անբախտ ու ոտար, արցունք եմ թափում:

Են ոյ ա ոտար: Հերանցդ տունը
Հրեն կաթում ա անձրեալըից,

Հարսնացու մի լար, փեսացուդ ունի,
Ջահել որ ու կյանք, յես՝ կարոտ յարից:

Գնամ ջուրն բնկնեմ, ել տուն չգամ յես,
Բունս կորցնելու կարոտն եմ լացում.
Ոտարը յես եմ, կարմիր ծաղկի պես
Ուրիշի սրտի ուղածը դառնում:

Չու ու ցավ դառնար են կտոր հացը,
Վոր ինձ ուտացրեց իմ սիրած նանին,
Ու հիմի ես մեծ զալիմի համար
Ինձ ջահել ծախում, քաֆթառին տալի:
Մեկը յերգում եր ու յերբ վերջացնում եր
մի տուն, մյուսները լալիս եյին: Նրանք վըշ-
տացած եյին ձեռնում, մինչդեռ յուրաքան-
չյուրը մտածում եր.

— Ի՞նչ բախտավորն ես: Մարդդ ջահել ա
ու սիրուն, իսկ մենք չենք իմանում, ով ա լի-
նելու մերը: Կարող ա մենք վրա յերկու կամ
յերեք կնիկը դառնանք մի փիս ու չար պա-
ռավի: Են վախտը, վոր դրուստ լաց ըլենք, ու
վոչ թե աղաթի համար...

Կեսորին Մայանեյին ձի նստացրին ու
ծիավորներով չըջապատված տարան Բրոյի
տունը: Տանը մոտենալիս հրացանաձգությունը
սկսեց, իսկ Բրոյի մայրը առաջ դալով,
քոչարի յեր պարում ձեռին յերկու ա-
ման բռնած: Յերբ Մայանեն մտնում եր
վրանը, չեմքին նրա վրաի տակ կավե

աման դրին, վորը նա կտարեց ու տյնպես ներս
մտավ տուն: Սրանով վերջացավ հարսանիքի
հանգեսը:

Հանդարտեց մարդկային աղմուկի ծովը,
բոլորը ցրվեցին իրենց տները, ու ամեն ինչ
լռեց:

Ահա մի տարի յե, ինչ Մայանեն ամուս-
նացած է: Մայանեյի հաշվով տասյերեք լու-
սին ե փոխվել այն որից, ինչ նա վրտ ե դրել
Բրոյի տունը: Յեվ որենքով սահմանված ժամ-
կետը լրանալուց հետո եր միայն, վոր Մայանեն
բացեց իր դեմքը ծածկող խելին ու խոսեց իր
կեսրոջ-Բասեյի հետ:

Բայց Ջահանգիր բեգը չմոռացավ դե-
ղեցկուհի Մայանեյին: Նա ծառաներ ու-
ղարկեց նրա հոր մոտ ու յերբ իմացավ, վոր
աղջիկը ամուսնացել ե, վորոչեց մի հարմար
տեղ սպանել Բրոյին:

Ժամը ժամին, որը որին, ամեն ամիս-
թոչում եր ժամանակը: Բրոն ապրում եր ու-
րախ ու յերջանիկ իր Մայանեյի հետ: Մայրն
եւ ուրախ եր. կատարել եր հանդուցյալ ամուս-
նու կտակը՝ պսակել վորդուն:

Գարնանանում եր: Արեւը առես թե վճռել
եր կիղել վողջ աշխարհը ու հաղարավոր բո-
ցեղեն վոսկի ճառագայթներ եր ուղարկում
յերկրին: Չմեռնաքոչի բոլոր քարերն ու դեղին
թումրերը շիկանում, հալ եյին ընկնում: Ղան-
դաղն անհուն հրձվանքով ու հեղությամբ
բեղմնավորման կարոտով խաս-մոխրագույն

ծաղիկ է հագնում ու իր ծաղիկների միլիոնավոր թերթիկները սփռում գեանովը մեկ:

Բրոյի տնտեսութունը հարսանքից ու դա-յիմ վճարելուց հետո սկսում եր նվազել: Բայց Բրոն այդ պահասությունները չի նկատում: Յերեկը նա գեռ ելի մի գործ անում է:

Կարմրավուն ալիքավոր դռերը ննջում են շառ արևի տակ: Տենդոտ ջերմի մեջ տատան-վում ու ցնցվում է հորիզոնը: Լճի ավազոտ դեղին ափին պարզ յերևում են Ուսուր-բեգի սև կոները, իսկ նրա շուրջը՝ խոտի խուրձերի նման թափված են մյուս կոները:

Նախիրը արածում է քոչի մյուս կողմը: Ջրին ավելի մոտ ձիերն են իրենց պինդ ու սպիտակ ատամներով պոկոտում հյութալի խոտը:

Ուսուր-բեգի գլխավոր կոնից մի քսան քայլ հեռու մի նոր վրան են ձգում հյուրերի համար: Նա լուր է ստացել, վոջ նրա մոտ են գալու դաշնակները, նախկին խմբապետները: Յերկու խարույկ է ծխում: Մեկը լավաչի հա-մար, իսկ մյուսի վրա Ուսուր-բեգի ծառան չորան-դաուրմա յե անում, խալի պատրաս-տում: Տնեցիք ել են իրար անցել: Մեյրան խա-նումը, Ուսուր-բեգի կինը հետևում է ծառա-ներին, վոր ամեն ինչ կարգին լինի:

Ուսուր-բեգը հպարտորեն նստած է վռած քոչմեյի վրա ու նայում է գեպի դաշտը, վոր-տեղից պիտի յերևան հյուրերը: Կողքին նըս-

տած է Ջահանգիր բեգը, պատմում է ճամբին պատահածը՝ քոչվորների խորհուրդը բնառե-լու մասին:

— Դու գիտե՞ս Ջահանգիր բեգ, իմ վոր-դուն պաշտոնից հանել են ու գնացել նստակ-յաց քրդերի մոտ, շուտով մեզ մոտ ել կգան: Դու պետք է ենպես պատրաստես քու ցեղը, վոր բացի քեզանից ուրիշին չրնարեն քոչվո-րական խորհրդի նախագահ: Այլատիր, վոր քո չքավորները չեյխերի ու փիլերի միջոցով նախապատրաստված լինեն:

— Ձե, Ուսուր-բեգ, մեր չքավորները ես անիծած Մստոյից հետո ենպես քաղաքակա-նապես պատրաստվել են, վոր բոլորն ել մեր դեմ են: Դու իսկի գիտե՞ս, բանից յերևում ա ես ձմեռները Մստոն գալիս ա ելել, ժողովներ անելի, ամեն բան նախապատրաստել ու մենք բանից բխարար ենք:

— Հա, — դրուստ ես ասում, Ջահանգիր բեգ: Նա վոր մեր գեղն եկավ ժողով արեց, — մեզ չթողին, ձայնագուրկ հայտարարեցին ու առանց մեզ գյուղխորհուրդը ընտրեցին: Դրուստ ել ասում ես, վոր բոլորն ել պատրաստված եյին ու գիտեյին թե ում ընտրեն:

Իրենց մտքերով տարված, յերկուսն ել լռե-ցին: Ուսուր-բեգը գոհ եր, վոր այսոր գալու յեն խմբապետները, վորոնց հետ նա տիրել է Հայաստանին, կպատմեն անցած որերից, կհիշեն իր «հերոսությունները», իսկ վոր ա-մենակարևորն է, նորություններ կհաղորդեն

այն մասին, թե յերբ են վաճառացիներու այս անիծյալ բայլէիկներին:

Ղոչ դուղից յեկած բատրակը, վոր հետը յերեք տիկ գինի յեր բերել, առաց, վոր Սարգարազի դաշտում ճիւղորներ են յերևում, վոր ուղիղ դեպի քոչն են գալի...

Սարգարազի դաշտը խնամքով պահում է իր ծով հարստությունները և իր դաղտնիքները:

Ահեղ զորքեր են անցել իր ժամանակին: Նրա լայնքն ու յերկայնքը չափել է դաշնակն ու թուրքը, ժողովուրդներ են գաղթել նրա վրայով, և բոլորին նա ընդունել է անաչառ ու անկիրք, սառնասիրտ ու հանգիստ և նրանք մեկը մյուսի հետևից անհետացել են դաշտավայրի անծայրածիր ծոցում: Խնչ է յեղել այդ մարդկանց վերջը՝ լոկ ինքը գիտի...

Դեղին, ցանցառ բուսականություն ունեցող դաշտը, համը լուսթյուն է պահպանում...

Թվում է, վոր այս դաշտավայրում, ուր դաշտերն են փորել իրենց գերեզմանը, այժմ Սարգարազի մեծ ջրանցքը անցկացնելուց ու լիովին վռնդելուց հետո, շատ քրդական ցեղեր կգտնեն իրենց ապրուստի վայրը ու հետզհետե վերջ կտան քոչվորությանը այն քրդերը, վորոնց հայրերն ու պապերը հարյուրավոր տարիներ քոչել են այս դաշտով: Իսկ այժմ դաշտում թափառող ժողովրդի միակ որորանն է, քանի նրանք անջատ ու անկազմակերպ են ու քոչող վոչխարի հոտի նման

չափչփում են լեռնային, անմարդաբնակ բացատները:

... Գրգերի պարծանք արարական կխլանները առաջ են սլանում ու նրանց հետ միասին քամու արագությամբ մեր անապատին ու լեռանը դիպչելով, դաշտ է հասնում նոր լուրը այն մասին, վոր շրջգործկոմի նախագահ Ղոնաղչյանն ու Մատոն յեկել են քոչատեղերը ցեղապետներին իրենց պաշտոններից հանելու, վռնդելու բեգերին, վորոնք դեռ ցարիցմից ու դաշնակներից ժամանակից չահագործում են քուրդ աշխատավորությունը: Այսպիսով, բեգերի ավտոնում իշխանության անկումն սկսվում է միայն 1924 թվից ու անցյալի փլատակների վրա, հին, ցեղային կազմակերպության վրա սուռհացան դյուղական և քոչվորական խորհուրդները, ուր մտան չքավորները, բատրակներն ու միջակները: Բեգերը, վոր չհաշված կովերը, յեզները, ձիերն ու եղերը, յերկու հազարի չափ վոչխար ունեյին, մինչև 1924-25 թ.թ. վոչ մի կոպեկ հարկ չեյին տալիս խորհրդային իշխանության: Նրանց ապրանքը հաշվի առնվեց ու սկսեցին նրանք ել հարկ վճարել:

Լեռնային ղոերը ծածկել են դաշտի գավակները: Վոչվոք ապահովված չի ղոերի չար քմահաճույքից, վոչ վոք ոգնություն չի հասցնի անհատ չքավոր քոչվոր քրդին, յեթե նա մեռնելիս լինի խուլ ու անծայրածիր դաշ-

տավայրում... Միայն խորհրդային իշխանութիւնը կողմնի, նա, վոր ջանջախեց բեզբ-րի ու շէյխերի ճնշման շղթաները...

Հանդարտ վառվում ե կոնի մոտի կրակը: Կրակի շուրջը մի քանի քուրդ են հավաքվել: Նրանց յերկար բեղերը ստվեր են գցում նրանց դեմքերի վրա ու աչքերում փայլում ե կրակի լույսը: Մեղմ աղբրից կարկաչող ջրի նման հոսում ե խարուկի կողքը նստածների խոսակցութիւնը: Յեւ հանկարծ բոլորը լռում են...

Ադեն սկսում ե խոսել արոտատեղերի ու հարկերի մասին:

— Զաֆ փակե (չատ լավ), — բացականչում ե Ադեն, — դե մի միտք արեք, թե ես քանի տարի ա մենք տանջվում ենք ես դադաններից. ամենալավ արոտները նրանց ձեռին եր ու վոչ մի հարկ չեյին տալիս, այլ մեզանից եյին առնում: Մենք հմի ենպես կանենք, ինչպես Մստոն եր ասում. — բոլոր արոտները կհանձնենք քոչվորական խորհրդին...

Ադեն դեռ ելի շատ-չա՛տ խոսեց: Ապա նա վերցրեց սրինդը, մոտեցրեց շրթունքներին ու լսվեց հարազատ յերգերի ձայնը: Ինչպես ձյունը ջերմ արեւից, հալվում եյին հնչյունները դաշտի պարզկա ոգում, թռչում կոները ու լցնում կանանց սրտերը ուրախութեամբ,

խակ հաբսնացուներին՝ անհուն կարոտով դեպի իրենց յարը:

Սրինդը յերգում եր ավելի զիլ ու հնչեղ: Հովիւական յեղանակը ուրախացնում եր չքավորների սիրտը, վոր նրանք ազատված են բեզբերից: Հավաքված չքավորները, բատրակներն ու միջակները տոնում եյին իրենց յերջանկութիւնը, յերկար յերգում ու պարում եյին: Միայն առավոտյան լոեց սրինդն ու փողովուրդը ցրվեց...

Քնաթաթախ քոչվորները դարթնեցին ինչ վոր աղմուկ-աղաղակից: Տղամարդիկ շապկանց դուրս եյին վաղում: Արդեն շատ մարդ եր հավաքվել: Բոլորը հուզված ու զրգոված, տաք-տաք վիճում եյին, բայց վոչ վոք չգիտեր իրենց քնահարամ անելու պատճառը:

Տեղ հասնելով, մեկը մյուսին հարցնում եր հուզված.

— Ի՞նչ ա պատահել, ի՞նչ:

Վոչ վոք վոչինչ չգիտեր: Ահա յերեւացին բեզբերի ազգականների ահեղ կերպարանքները, նրանց հետ ե յերկարամոլուս մոլլաները, փրբերը ե շէյխերը:

— Ո հավատացյալներ, — սկսեցին նրանք, — մեծ խուռադեն մեզ փորձութիւն ե ուղարկում: Հերիք չեր, վոր մեր իշխանութիւնը անցավ անասովածների ձեռքը, հիմա յեւ մեր բեզբերին են ձերբակալել, ձերբակալված են նույնպես ե կավալիները մեր սրբազան Մելոքպես ե կավալիները մեր սրբազան Մելոք-թաուզի հետ միասին: Ես ամենը նրա արածն

ա: Ո՞ր համալսարաններ, գտե՞ք նրա սլաութը:
Դուք կամ պիտի կոտորվե՞ք կամ պիտի
վերացնե՞ք եղ Մստոյին...

Ջրավորները, բատրակներն ու միջակներն՝
ուրախացան այդ ձերբակալությունից՝ ցրվե-
ցին իրենց տները:

Հրապարակում մնացին բեգերի աղգա-
կանները, հոգեվորականներն ու յերեք հոգի
կուլակների համառարիմներից:

Աստղագարդ գիշերը պինդ հպել եր յերկ-
րին, ու ամեն ինչ քարացել եր նրանց համ-
բույրի մեջ: Վոչ մի շարժում: Յերբեմն քա-
մին եր թեթե սուլում, և նորից տիրում եր
լուսթյուն ու անդորր, վոր յերբեմնակի ընդ-
հատում եր չվքի մեկամաղձոտ յերգով:

Մեղմ ու հանդարտ գիշերը հանդիստ եր
տալիս բեգերի ու շեյխերի ծանր լծի տակ
տանջվածներին:

Բատրակները գրվում եյին հողանտառ
միության անգամ, իսկ յերիտասարդու-
թյունը, վոր բեգերի ահից ծածուկ ու վախով
եյին մոտենում կոմսոմոլի շարքերը, հիմա
ազատ ու բացահայտ կերպով դիմում եյին
տալիս Լենինյան կոմյերիտմիության շար-
քերն անցնելու:

Քուրդ քոչվորների մեջ յեռաց նոր կյան-
քի, սոցիալիզմի կառուցման ու նոր կենցաղի
կազմակերպման մի շրջան:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0317486

ԳԻՆԸ՝ 50 ԿՈՊ.

9668

1772

891.57
6-28